Бүхы оронуудай пролетаринар, нэгэдэгты!

БУРЯАД ҮНЭН

СОВЕТСКЭ СОЮЗАЙ КОММУНИС ПАРТИИН БУРЯАДАЙ ОБКОМОЙ, БУРЯАДАЙ АССР-эй ВЕРХОВНО СОВЕДЭЙ, МИНИСТРНҮҮДЭЙ СОВЕДЭЙ ОРГАН

Байгуулагдаа 1921 оной 21-hээ гарана. | № 135 (18158) | 1989 оной июниин 11, воскресени | Сэн 3 мүн.

СССР-эй Арадай депутадуудай съезд хүдэлмэриеэ июниин 9-дэ, Москвада, Кремлиин Съезднүүдэй ордондо дүүргээ. СССР-эй Верховно Соведэй Түрүүлэгшэ М. С. Горбачев, СССР-эй Министрнүүдэй Соведэй Түрүүлэгшэ Н. И. Рыжков Съезд дээрэ түгэсхэлэй үгэнүүдые хэлэhэн байна.

СССР-эй Арадай депутадуудай съезд

ШИИДХЭБЭРИНҮҮДЫЕ БЭЕЛҮҮЛГЭДЭ АНХАРАЛАА ХАНДУУЛХА

Эхиниинь номерто).

Энээниие би таанадта батаар найдуулнаб.

Зүблэхэ зүйлэй удаадахи асуудал — СССР-эй Конституционно хиналтын комитедые hунгалга.

СССР-эй Конституциталай зохилдуулан, СССР-эй Конституционно хиналтын комитет арбан жэлээр политика болон хуули ёhоной мэргэжэлтэдэй дундаhаа түрүүлэгшын, түрүүлэгшын орлогшын болон комитедэй 21 гэшүүнэй, союзна республика бүхэнэй түлөөлэгшэдые оруулhан бүридэлтэйгөөр СССР-эй ерадай депутадуудай Съездээр hунгагадаг байха юм.

М. С. Горбачев Конституционно хиналтын комитедэй түрүүлэгшээр мүнөө СССР-эй Наукануудай академиин вице-президент байhан В. Н. Кудрявцевые, түрүүлэгшын орлогшоор — СССР-эй Наукануудай академиин Гүрэнэй ба хуули ёhоной институтдай секториые даагша Б. М. Лазаревые hунгаха гэhэн дурадхал оруулба. Комитедэй бүридэлдэ бүхы союзна республикануудhаа түлөөлэгшэдые, политика болон хуули ёhоной талаар мэдээжэ томо мэргэжэлтэдые оруулха гээд дурадхаба.

Депутадууд энэ асуудал зүбшэн хэлсэжэ эхилбэ.

Комитедэй бүридэл тухай өөрынгөө hанамжа хэлэхэдээ депутат **Н. Н. Воронцов** мэргэжэлэй талаар тэдэ кандидадуудай нэмтар ямаршье hэжэглэл түрүүлнэгүй. Гэхэ зуура комитедэй гэшүүдэй список соо партийна бэшэ нэгэшье хүн үгы гэжэ үгэ хэлэгшэ тэмдэглэбэ. Партийн гэшүүдтэ хүндэгүйгөөр хандахые hананагүйб. Тиигэбэшье манай общество олон ондоо бүридэлтэй, харин энэ байдал ороной шиидхэхы зургаануудай бүридэлдэ харагдаhан байха ушартай гэжэ тэрэ хэлэбэ.

СССР-эй Конституционно хиналтын комитедэй түрүүлэгшын тушаалда дурадхагдаhан кандидат бэлэдхэлэйнгээ талаар ямаршье hэжэглэл түрүүлнэгүй гэжэ депутат **В. И. Колотов** тэмдэглэбэ. Тиигэбэшье тэрэнэй телевиденеэр хэлэhэн үгэнүүд дотор, статьянууд дотор засагта hаймhарха хүсэлыень, тусхайта hанал бодолтой заатагүй адлирхуу байха гэжэ оролдогыень тэрэ обёорhон байна. Үгэ хэлэгшэ энэ кандидатуратай өөрынгөө зүбшэхэгүй байhые элирхэйлбэ.

Минин дурадхал — Конституционно хиналтын комитет байгуулха хэрэггүй гэжэ депутат **Р. В. Гудайтис** хэлэбэ. Тэрэнэй hанамжаар, байгуулагдаха комитет хадаа союзна республикануудай национальна hэргээн бодолгодо hаад хэхэ зэбсэг заатагүй болохо, тэдэнэй бэеэ дааhан байдалда даралта хэхэ байха гэжэ үгэ хэлэгшэ мэдүүлбэ. Шэнэ комитет байгуулха ябадал таарамжагүй гэhэн шалтагаануудые дурдажа, Прибалтикын республикануудай депутадуудай бүлэгэй хандалга саашань депутат уншажа үгэбэ.

Харюусалгатай, тон шухала шиидхэбэри абахынгаа урда тэз нэн түрүүн мэргэжэлтэдэй hанамжа дуулаха гэжэ би шиидээ hэмби гэжэ депутат **А. О. Добровольский** мэдээсэбэ. Белоруссийн юристнүүдтэй зубшэн хэлсэhэнэй hүүлээр би Конституционно хиналтын комитедтэ нүхэр Евменовэй кандидатурые Белоруссийн гүрэнэй университедэй проректор, юридическэ эрдэмэй доктор В. Г. Тихиниин кандидатураар hэлгэхэ бодолдо абтаhан байнаб. Конституционно хиналтын комитедэй гэшүүндэ Белоруссийнаа дэбжүүлэгдэhэн кандидатурын түлөө амараа дуугаа үгэлгэ эмхидхэхэ эрилтэ үгэ хэлэгшэ эрид табиhан байна.

СССР-эй Конституци, депутат **Э. Г. Балаянай** hанамжаар, тон хуряангыгаар бэшэгдэhэн, тодорхой удха оруулха юумэнүүд лэ тэрээндэ арай гэжэ оруулагдаhан байна. Бүхы юумыень гүнэгыгөөр ойлгохын тула Конституцида зохихо тайлбари бии юм. 1982 ондо гараhан, Политиздадаар хэблэгдэhэн «Конституция СССР. Политико-правовой комментарий» гэжэ ном тухай hануулhан байна. Тэрээн дотор «Автономито область» өөрынгөө байдал тодорхойлхо талаар өөрынгөө эрхые бэелүүлхэ түхэл маяг болгон, автономито областние шэлэhэн ерадай нэрээр нэрлэгдэхэ ёhотой» гээд бэшэгдэнхэй. В. Н. Кудрявцев болон бусад нүхэд энэ номой авторнүүдай коллективтэ ородог байна гэжэ үгэ хэлэгшэ тэмдэглэбэ. Нагорно-Карабахска автономито область, Конституци хазагайруулан, национальна бэшэ, харин географическа шэнжэтэй нэрэ үүдэг байна гэжэ саашань үгэ хэлэгшэ мэдүүлээ. Хэнэйшье мэдэhээр, нагорно-карабахцы гэжэ национальность үгы хэ юм.

Конституционно хиналтын комитет Съезд баталха бэшэ, харин hунгаха ёhотой хэ юм гэжэ депутат **С. Б. Калягин** тэмдэглэбэ. Энэмнай илангаяа Комитедэй түрүүлэгшын кандидатурын талаар тон ехэ удхатай гэжэ hанагдана. Саашань мэдээжэ юристнүүдэй фамилинууд эндэ дурдагдаhан байна гэжэ тэрэ хэлэбэ. Эдэ нэрэнүүдые дахин нэрлэхэ, харин тэрэнэйл hүүлээр Комитедэй түрүүлэгшые hунгаха хэрэгтэй гэжэ тэрэ дурадхаба.

Дурдагдаhан кандидат ноёд hайдай hанал бодолтой ходо зүбшэхэ дуратай байдаг гэhэн гэмнэлгэ үндэhэ баримтагүй байна гэжэ депутат **Д. А. Керимов** тэмдэглэбэ. Олон жэлдэ В. Н. Кудрявцевые мэдэхэб, хэээдэшье би тиимэ юумэ обёороогүйб гэжэ тэрэ хэлээ. Энэмнай совет гайхамшагта юрист, бүхы дэлхэйдэ мэдэжэ, томоотой, өөрын бодомжотой, ехэ hонирхолтой хүн юм. Тиимэhээ тэрэнэй кандидатурые дэмжэхыетнай гүйнаб.

Конституционно хиналтын комитедэй бүридэл ба уялгануу тухай hанаата бололгые ойлгожо байхадаа, энэ комитедэй ажал ябуулга СССР-эй Конституциние hайнаар ба бүтэмжэтэйгөөр нарижуулан hайжаруулха ябадалда hаад ушаруулха гэhэн hэжэглэлгые сэхэ буруушаахые хүсэнэб гэжэ депутат **А. М. Яковлев** хэлэбэ. Энэ хүдэлмэри нэгэн доро ябуулагдаха болоно. В. Н. Кудрявцевай залан сэхэ, эрэлхэг зоригтой байhанаа тодорхой жэшээнүүдые харуулаад, иимэ тушаалда өөрынгөө шэнжэ шанараар эгээл таараха хүн гэжэ үгэ хэлэгшэ нэрлэбэ.

Ондоо кандидатурануудай үгы байhан ушарые депутат **А. М. Оболенский** шүүмжэлхэ зуураа, тэрэнэй hанамжаар, Съездын хүдэлмэри эрхилхэ гуримые хазагайруулhан ушарнүүдта анхарал хандуулба. Энээнhээ уламжалан, хуули hанамжалан дурадхаха үүсхэл гаргаха эрхээ эдлэн, энэ асуудалые ерадай депутадуудай намар болохо Съезд дээрэ хараха ба бүгэдэ ерадай зүбшэн хэлсэhэнэй hүүлээр кандидатурануудай дундаhаа шэлэн абаха үндэhөөр hунгалта үнгэргэхэ тухай тогтоолой проект тэрэ үгүрлба.

СССР-эй газар дээрэ ажаhуудаг бүхы эрхэтэдэй эрхэнүүдые лаб хангахын тула Конституционно хиналтын комитет байгуулагдана гэжэ депутат **Е. В .Коган** онсолон тэмдэглэбэ. Тиимэhээ комитет өөрынгөө хүдэлмэри Прибалтикын союзна республикануудhаа, тодорхойлбол, Эстониин ССР-hээ эхилхыень би хүсэнэб гэжэ тэрэ хэлэбэ. Юуб гэхэдэ, үгэ хэлэгшын hанамжаар, хүн зоной зарим бүлэгүүдэй эрхэ эндэ хаhагдадаг байна. Энээнэй жэшээ гэхэдэ, энэ союзна республикада абтаhан Хэлэг тухай Хуули болоно гэжэ депутат хэлэбэ. Эстониин болон Латвиин хэдэ хэдэн газетэнүүдтэ толилогдоhон материалнуудhаа өөрынгөө дурадхалые үгэ хэлэгшэ үндэhэлhэн байна.

Комитедтэ hунгахаар дэбжүүлэгдэhэн кандидатурануудта этигэл найдабаряа элирүүлхэ зуураа, депутат **А. А. Плотникекс** СССР-эй мүнөө хүсэндөө байhан Конституци, тэрэнэй hанамжаар, горитой дутагдалнуудтай гэжэ онсолон тэмдэглэhэн байна. Энээнэй ёhоор, союзна республикануудай Конституцинуудые, хубилган шэнэдхэлгын эхилhэн шэнэдхэлгын ябуулганудые нэгэн адли болгожо оролдохо байна ха юм. Үгынгөө эсэстэ тэрэ Конституционно хиналтын комитедэй зарим үялгануудта өөрынгөө тайлбари үгэhэн байна.

Конституционно хиналтын комитет бидэндэ, агаартал адли хэрэгтэй болоно, ушар иимэhээ элдэб демократическа уряануудаар халхалан, тэрэниие байгуулха ябадалые болюулха гэhэн ямаршье hэдэлгэнүүдтэй зүбшэжэ болохогүй гэжэ депутат **Ю. В. Голик** мэдүүлбэ. Съезддэ ямар нэгэн эрид эрьелтэ табижа, болохогүй гэжэ хэлээ.

Конституционно хиналтын комитет энэ Съезд дээрэ hунгаха хэрэгтэй гэhэн hанамжые депутат **Г. С. Таразевич** дэмжэбэ. Энэ зургаанда Белоруссийнаа дэбжүүлэгдэhэн нүхэр Евменовэй кандидатура тухай хэлэхэдээ, үгэ хэлэгшэ тэрэниие эрхим бэлэдхэлтэй, дүй дүршэлтэй мэргэжэлтэ, хуулиёhоной ажал ябуулгын элдэб олон таланнуудые hайн мэдэхэ хүн гэжэ тэмдэглэбэ. Хүн шанарынь hайн — залан сэхэ, үнэн зуб шиидхэбэри абаха шэнжэтэй хүн гэжэ тэмдэглээд, энэ кандидатура Белоруссиие нэрэтэй түрэтэйгөөр түлөөлхэ байха гэжэ этигэжэ байhанаа элирхэйлбэ.

Конституционно хиналтын комитедэй дурадхагдаhан бүридэлые гүйсэд дэмжэхэ зуураа, энээнтэй хамта hунгалта яаралтайгаар үнгэргэхэ хэрэгтүй гэжэ зарим нүхэдэй хэлэhэн hанамжые депутат **Д. Х. Смирнов** дэмжэбэ. СССР-эй Конституционно хиналтын комитедэй эмхидхэл ба ажал ябуулга энэ зургаан тухай СССР-эй Хууляар тодорхойлогдогог гээд бэшэгдэhэн СССР-эй Конституцийн статья тухай тэрэ hануулба. Тиигэбэшье мүнөө иимэ хуули үгы. Юу, яажа хэхэеэ мэдэхэгүй комитет мүнөө яажа байгуулжа болохоб? Энэ асуудалые хахад жэлээр хойшолуулха дурадхал тэрэ оруулба. Энэ үедэ комитедэй бүридэлдэ орохо кандидатурануудтай hайнаар танилсаха, зохихо хуули энэ талаар абаха хэрэгтэй.

(Үргэлжэлэлынь 2-дохи нюурта).

М. С. ГОРБАЧЕВОЙ хэлэhэн түгэсхэлэй үгэ

Имагтал иимэ байдалда ондо ондоо hанал бодолнуудай гол ёhонь бэелүүлэгдэхэ арга-тайл. Энэнь манай политическэ системын, манай ниитын байгуулалтын ехэ, хүсэн түгэс арга боломжонуудтай байhые элирхэйлэн херуулна. Юундэб гэхэдэ, зарим нэгэн эрид шууд амяарлалга тухай, политическэ ондо ондоо hанамжа тухай үзэл бодол бидэнэй дунда тараахые hэдэhэн байгаа. Совет политическэ байгуулалтын оршондо демократи болон олондо мэдээсэлгые үргэдхэн хүгжөөлгын замда hанамжануудаа, хараа бодолнуудаа эгээл үргэнөөр сасуулан хаража үзэhэнэй үндэhөөр лэ үгэеэ ойлголсоhон шиидхэбэринүүдые абаха, ороной хуби заяанда, манай бүхы арадуудай хуби заяанда хабаатай бүхы асуудалнуудаар үгэеэ ойлголсохо арга ложо шадаха байhыемнай Съезд, тэрэнэй бүхы хүдэлмэри харуулба гэжэ hананаб. Шухала шиидхэбэринүүдые хамтаараа бэдэрэн олохын, социально-экономическа хүгжэлтые урагшань дабшуулхын тула айхабтар ехэ арга боломжонуудай бии байhые манай Съезд харуулаа.

Демократи болон олондо мэдээсэлгын замаар, революционно хубилган шэнэдхэлгэнүүдые гүнэгыруулгын замаар арадай засаг тээшэ дабшаха ёhотойбди. Би иимэ хараа бодолтойб, Съезд иимэ хараа шугам батаар баримтална гэжэ хэлэхые хүсэнэб. **[Альга ташалга].**

Үшөө, нүхэдүүд, иимэ юумэн тухай хэлэе. Хэрбээ сэхыень хэлэхэ болоо hаа, бидэнэй олонхид сэдьхэл бодолоороо, hанаагаараа Съезд дээрэ иимэ үргэн ехэ үгэ буляалдаата хөөрэлдөөнүүдые дэлгээхээр бэлэн бэшэ байшоо. Энэмнай социальна ажабайдалай, экономическа ба политическэ реформонуудай, хуули гаргалгын ажал ябуулгын асуудалнуудта, манай хани харилсаата гүрэнэй бодото байдалда, хараа түсэбүүдтэ, урданай ба hаяын түүхын зарим үйлэ хэрэгүүдые сэгнэлгэдэ хабаатай байна. Эдэ бүгэдые дэбэргэхые hананагүйб, юундэб гэхэдэ, бүхы болоно байhан юумэн хүсэтэй демократическа урасхалые элирхэйлэн харуулна бшуу.

Бидэ бүхы юумэ түбшэн даруугаар, болгоомжотойгоор бодожо үзэхэ ёhотойбди. Тиин хамтын зубшэн хэлсэлгэнүүдэй үндэhөөр лэ үгэеэ ойлголсоhон тобшололнуудта хүрэжэ болоно. Политикые, бодото ажал ябуулгые нэбтэрүүлэн бэелүүлхэ. Хэрбээ депутадуудай хэлэhэн үгэ соохи шүүмжэлхы ажаглалтануудые, дурадхалнуудые сэгнэлгэдэ бодолтойгоор хандабал, зуб юумэ хэхэбди гэжэ hананаб гэхэ үгынгөө эхиндэ хэлээ hэм.

Сэсэн мэргэн, шэнэ ёhоной, бүтэмжэтэй hайн, ашатай туhатай ажал хэрэгүүдтэ ашатай туhатай бүхы юумэ адли тэгшээр хэрэглэхэ шухала. Эндэ нэгэл сэгнэлтэ байха ёhотой: хубилган шэнэдхэлгын аша туhа, арад зоной аша туhа.

Иимэ юумэн тухай үшөө дахин хэлэхэ хэрэгтэй. Али бүхы эрид эрьелтэ бэдэрэлтэ хэхэ, ондоо шиидхэбэринүүдые абаха, ухаан бодолдо, эрдэм ба ажал хэрэгүүдтэ холын хараа түсэбүүдые зохёохо эрилтэ табидаг. Хубилган шэнэдхэлгэ общественые шэнэлхэ хэрэгые хангаhан шэнэ харгы замуудые олохо зорилго урдаа табидаг. Хэрбээ энээнэй бидэниие хойшолуулагдашагүй шухала зорилгонуудые шиидхэлгын замаар урагшань дабшуулха байгаа hаань, шэнэ юумэнhээ, зоримгой ябадалhаа тунхарингүй бидэ бултадаа иимэ харгы замуудые бэдэрхэ ёhотойбди. Эдэ үдэрнүүдтэ депутадуудай хэлэhэн орёо хурса, заримдаа эрид эгсэ, гүн сэдьхэлэй үгэнүүдые шагнахадаа, эдэ бүхы зорилгонуудай ямар ехэ байhые үшөө, үшөө дахин мэдэрнэш, бидэнэй эгээл шухала хүдэлмэри урдамнай байна.

Депутадууд Съездын трибунада гаража үгэ хэлэхэдээ, айхабтар ехэ тодорхой асуудалнуудые, шүүмжэлхы ульhа, шэнэ бодолнуудые тухаеhэн байгаа. Магад, ажалша коллективүүдэй, нютаг нютагуудта, hалбаринуудта, бүхы орон дотор ажал хэрэгэй ямараар бэелүүлэгдэжэ байhые, хубилган шэнэдхэлгэ ямараар сэгнэжэ байhые, хубилалтануудые бэелүүлхэ замда ямар юумэнэй тохёолдожо байhые, тэдэнэй ашаг үрэ доошолуулжа, удаарулжа байhые, тобшоор хэлэбэл, ажалшадай хубилгахы ажал ябуулгада hаад тойбо татажа байhыень хараха арга Съезд маанадта олгоно. Нүхэдүүд, эдэ бүгэдэ маанадта эрдэм мэдэсэ үгэнэ. Тэрээнгүйгөөр бидэ шухала асуудалнуудые үрэ түгэсөөр, амжалтатайгаар шиидхэн, урагшаа дабшажа, бидэнэр хүдэлмэрээ hайжаруулжа шадахагүй байнабди.

Иимэ эрдэм мэдэсэ урдынгаа хүдэлмэрние зүбөөр сэгнэжэ, дутуу дундануудаа элирүүлжэ, hургаалнуудые абаж, хэрбээ хэрэгтэй hаань, баталагдаhан шиидхэбэрин үүдтэ шухала заабаринуудые оруулха арга олгохо байна.

Хэрбээ үйлэдбэриин ба хэрэглэмжын hалбарида үндэhэн шухала хубилалтануудай болоогүй hаань, хэрбээ магазинуудай тагууд дээрэ элбэг хүрэхэ эдеэ хоолой зүйлнүүдэй, эд бараанай бии болоогүй hаань, хэрбээ гэр байраар, пенсеэр хангалгын хэрэгэй, элүүрые хамгаалгын, хүн зоной hуудал байдал хангалгын хэрэгэй hайжаруулагдаагүй гэгээ hаань, ямар хубилган шэнэдхэлгэ тухай хэлэжэ болохо гэгээб гэжэ арадай депутадууд тодо хурсаар, залан сэхээр хэлэбэ. Элидхэлнүүд соо, депутадуудай хэлэhэн үгэнүүд дотор эдэ асуудалнуудай гол темэнь болоhон ушарые зуб гэжэ тоолоноб. Хоёр элидхэл бодото байдалтай, ажал хэрэгүүдтэй тиимэшье холбоогүй байгаа гэжэ олохон делегадууд сэдьхэлээ ханабагүй.

Минии hанахада, элидхэлнүүд мүнөө манай обществын hанаае хэээр зобоожо байhан бүхы асуудалнуудта зорюулагдаhан байгаа. Хэрбээ орон дотор тохёолдуулжа байhан орёо хурса асуудалнууд социальна түни түбшэн бэшэ байдал тохёолдуулжа байхадань, юрэнхы хөөрэлдөө хэжэ, шэнэдхэгдэhэн обществын шэнжэ шанар харуулхые, мүнөө арад зоной түрүүшын эллжэндэ шиидхэхэ ёhотой ажал хэрэгүүдые зүбшэн хэлсээгүй hаамнай, юун болохо байhаниинь ойлгосотой юм ааб даа.

Бидэнэй хэлсэдэгэй ёhоор, hанаа зобоомо эдэ зорилгонуудые hаяын сагта шиидхэгдэхэ аргатай байhанда эдэ бүхы хойшолуулашагүй шухала асуудалнуудаар үгэ буляалдаата хөөрэлдөөнүүдые үнгэргэлгэ найдал түрүүлнэ гэжэ hананаб.

Юундэ энээн тухай хэлэнэбиб? Юрэнхыдөө манайда эдэ бүхы асуудалнуудаар залан сэгнэжэ, хубилалтануудые бэелүүлхэ замда ямар юумэнэй тохёолдожо байhые, тэдэнэй ашаг үрэ доошолуулжа, удаарулжа байhые, тобшоор хэлэбэл, ажалшадай хубилгахы ажал ябуулгада hаад тойбо татажа байhыень хараха арга Съезд маанадта олгоно. Нүхэдүүд, эдэ бүгэдэ маанадта эрдэм мэдэсэ үгэнэ. Тэрээнгүйгөөр бидэ шухала асуудалнуудые үрэ түгэсөөр, амжалтатайгаар шиидхэн, урагшаа дабшажа, бидэнэр хүдэлмэрээ hайжаруулжа шадахагүй байнабди.

Иимэ эрдэм мэдэсэ урдынгаа хүдэлмэрние зүбөөр сэгнэжэ, дутуу дундануудаа элирүүлжэ, hургаалнуудые абаж, хэрбээ хэрэгтэй hаань, баталагдаhан шиидхэбэрин үүдтэ шухала заабаринуудые оруулха арга олгохо байна.

Хэрбээ үйлэдбэриин ба хэрэглэмжын hалбарида үндэhэн шухала хубилалтануудай болоогүй hаань, хэрбээ магазинуудай тагууд дээрэ элбэг хүрэхэ эдеэ хоолой зүйлнүүдэй, эд бараанай бии болоогүй hаань, хэрбээ гэр байраар, пенсеэр хангалгын хэрэгэй, элүүрые хамгаалгын, хүн зоной hуудал байдал хангалгын хэрэгэй hайжаруулагдаагүй гэгээ hаань, ямар хубилган шэнэдхэлгэ тухай хэлэжэ болохо гэгээб гэжэ арадай депутадууд тодо хурсаар, залан сэхээр хэлэбэ. Элидхэлнүүд соо, депутадуудай хэлэhэн үгэнүүд дотор эдэ асуудалнуудай гол темэнь болоhон ушарые зуб гэжэ тоолоноб. Хоёр элидхэл бодото байдалтай, ажал хэрэгүүдтэй тиимэшье холбоогүй байгаа гэжэ олохон делегадууд сэдьхэлээ ханабагүй.

Минии hанахада, элидхэлнүүд мүнөө манай обществын hанаае хэээр зобоожо байhан бүхы асуудалнуудта зорюулагдаhан байгаа. Хэрбээ орон дотор тохёолдуулжа байhан орёо хурса асуудалнууд социальна түни түбшэн бэшэ байдал тохёолдуулжа байхадань, юрэнхы хөөрэлдөө хэжэ, шэнэдхэгдэhэн обществын шэнжэ шанар харуулхые, мүнөө арад зоной түрүүшын эллжэндэ шиидхэхэ ёhотой ажал хэрэгүүдые зүбшэн хэлсээгүй hаамнай, юун болохо байhаниинь ойлгосотой юм ааб даа.

Бидэнэй хэлсэдэгэй ёhоор, hанаа зобоомо эдэ зорилгонуудые hаяын сагта шиидхэгдэхэ аргатай байhанда эдэ бүхы хойшолуулашагүй шухала асуудалнуудаар үгэ буляалдаата хөөрэлдөө нүүдые үнгэргэлгэ найдал түрүүлнэ гэжэ hананаб.

Юундэ энээн тухай хэлэнэбиб? Юрэнхыдөө манайда эдэ бүхы асуудалнуудаар залан сэгнэжэ hайhые

СССР-эй Арадай депутадуудай съезд

М. С. ГОРБАЧЕВОЙ хэлэһэн түгэсхэлэй үгэ

(Түгэсхэл. Эхиниинь 1-дэхи нюурта).

депутадууд-аграрнигуудай үгэ хэлэлгэнээ болон тэдэнэй хандалгаһаа уламжалан ойлгохо-домни аграрна һалбаринн материально-техническэ үндэһэ һуури бэхижүүлгын асуудалнуудые правительствадашье, Верховно Советэшье дахинаа хаража үзэхэ ёһотой болоно гээшэ хабди. Юрэнхыгөөр хэлэхэдэ, бүхы общество анхаралаа хандуулаг лэ гээд эрилтэ табина. Райондошье, хотодошье, областьдошье, республикадашье, тон иимээр лэ хандахаа эзргэтэйбди. Иимэ хубилалта заабол туйлаха хэрэгтэй. (Альга ташалга).

Нухэдүүд, манай экономикын экономическа бүхы хүсэ шадалые хэрэглэжэ, хүдөөгэй хүгжэлтын амин шухала бүхы эдэ асуудалнуудые хойшолуулангүйгөөр шинДхэхые ороддохо ёһотойбди. Энэ талаар Съезд дээрэ нэгэ һанамжа бурилдэнхэй гээд тоолоноб. (Альга ташалга).

Социально - экономическа, политическэ хубилалтануудай үйлэ хэрэгые эрид шуудаар бэелүүлхэ, урагшань дабшуулха хэрэгтэй гэһэн һанамжые бидэнэр бултадаа, нухэдүүд, дэмжэнэбди. Энээнние туйлахын тулада хуули зохёохо талаар ехэ хүдэлмэри хэрэгтэй. Тэрэнние эхилээд байнабди. Тодорхой стратеги зохёожо, тэрэнээ бариманталаа һаа, туһатай байха гэһэн үгэ хэлэгшэдэй, тэрэ тоодо депутат Алексеевэй һанамжые дэмжэнэб. Энэ зуб. Энэ талаар хуули зохёон гаргалгын органуудай гээгдэлдэ ороһон ябадалынь манай федеративна гүрэн соо боложо байһан шэнэдхэн хубилгалгын үйлэ хэрэгүүдэй урагшаа дабшахадань, һаалта хэдэг болоод байна гэжэ би һананаб. Энээнһээ уламжалан, түбэй болон республикануудай хоорондо зүришэлдөөнүүд болоно. Эдэ бүгэдэ хүдэлмэриимэнай һаатуулна. Экономическа, политическэ реформонуудай хоёрдохи шатын эрилтэнүүдтэ дүүрэнээр харюусаһан хуулита шэнэ актнуудые зохёохо талаар хүдэлмэри түргэдхэхэ хэрэгтэй. Харин энэ шата федерацинн, республикануудай, автономно байгууламжануудай, национальна округуудай, нютагай Советүүдэй ажабайдалай асуудалнуудые мүнөө дайраха болоно.

Нацинууд хоорондын харилсаануд тухай асуудалнуудһаа бэшэ ондоо ямаршье асуудал Съезд дээрэ иимэ үргэн ехээр зүбшэн хэлсэгдээгүй. Бидэнэр энээнэй хурса байһаниие мэдэрээбди, иимэ ушарнууд Съездын ябажа байхадашье тохёолдоо гүб даа. Эдээнэй олониинь бидэнэрэй һанаемнай зобооно. Бүхы эдэ асуудалнуудые үргэлжэ дээрэнь, бултыень, дүүрэн хэмжээгээр, зүрхэтэйгөөр шиндхэхэ хэрэгтэй. Тиихэдээ хүчдэтэйгөөр, юумэ хуу ойлгонгөөр хандаха эзргэтэйбди. Гэбэшье манай ороной бүхы арадуудта болон нацинуудта хабаатай амин шухала асуудалнуудые хуули буса аргануудаар, ойуун сэдьхэлэй ёһо гуримуудые, хуулинуудые тоонгуйгөөр, засаг түрэ мэдэрэнгүйгөөр шиндхэхэ зарим бүлэг зоной ямаршье һэдэлгэнүүдтэй эбсэжэ болохогүй. Гансашье нацинууд хоорондын хэрэгүүдэ зоной ямаршье һэдэлгэнүүдтэй эбсэжэ болохогүй. Гансашье нацинууд хоорондын хэрэгүүдэ бэшэ, мүн манай бүхы ажабайдалдашье эдэ бүгэдэ тааракагүй байна. Демократяар, боложо байһан юумэн тухай нюунгүйгөөр олондо мэдээсэлгээр, бэе бэеэ ойлголсолгоор, холбоо барисаагаар, хоорондоо таатай зохидоор үгэеэ ойлголсожо, хөөрэлдэлгөөр дамжуулан, бүтэмжэтэй һайн замаар бидэнэр дабшаха ёһотойбди.

Тиимэһээ би, СССР-эй Верховно Советэй Түрүүлэгшэ, таанадта, хүндэтэ арадай депутадууд, манай ороной бүхы эрхэтэдтэ ханданаб: эдэ айхабтар шухала асуудалнуудые шиндхэхэдээ, сэсэн ухаан бодол, харюусалга, түни түбшэн зам холын хараа бодол гаргаял. (Альга ташалга). Өөһэдыгөөр арадуудай, өөһэдыгөөр үхибүүдэй, ашанарай болон гушанарай ерээдүй тухай анхарал ороддолгоёо ойр зуурын уур сухалай һүжэрэлгөөр бү һэлгэел. Хүнүүдэй хоорондохи харилсаануудай тон шухала болон хурса энэ оршондо суглараад байһан бүхы асуудалнуудые үргэнөөр һанамжаараа андалдаһанай ашаар, энээнние үшөө дахин дабтанаб, сэсэ мэргэн ухаан бодолой болон хуулиин үндэһэн дээрэ шиндхэжэ болохо байна. Харин ухаан бодолой баримтануудта, хуулита нормонуудта һаналаа табидаггүй зондо хабаатайгаар батаар болон эрид шуудаар хуули хэрэглэхэ хэрэгтэй.

Манай федерацинн залаг сэхэ асуудалнуд болохо түбэй болон республикануудай хоорондохи харилсаануудай таарадлаг тухай асуудал депутадуудай хэлэһэн үгэнүүд соо табигдаһан байна. Эндэ болоһон үгэ буляалдаанай дүнгөөр хоёр асуудалаар үгэеэ ойлголсолго түйлагдаа гэхээр байна: нэгэдэхинь, Совет Социалис Республикануудай Союзые, харьяата газар дээрэнь ажаһануужа байһан бүхы арадуудай сүлөөгөөр хүгжэхэ арга боломжо хангадаг олонациональна гүрэн гээд саашадань, улам бэхижүүлхэ шухала байна; хоёрдохинь, совет федерацине бодото удхатай болгохо, союзна республикануудай, автономинуудай бэеэ даһан байдал, ямаршье национальностинн байгаа һаань, хүн бүхэнэй эрхэнүүдые хангаха хэрэгтэй. (Альга ташалга).

Үгэ хэлэлгын үедэ гурим сахилгын ба журамай асуудалнууд хурсаар табигдаһан байна. Хубилган шэнэдхэлгэ ба демократи хадаа журам ба өөрынь журамгүй, харюусалгын үндэр мэдэрэлгүй байжа шадахагүй. Марксизмын классигуудай хэлэһые хэрэглэн, хэлэхэ болоо һаа, партинн политика хадаа өөрынгөө хараанаа агууехэ уг зорилгонуудые хэзээдэшье алдадагүй тактика мүн болоно. Энэмнай, нухэдүүд, ехэ удха шанартай асуудал шуу. Эрдэм ухаан болоһон сагһаа хойшо социализм тэрээндэ эрдэм ухаан шэнгеэр хандаха эрилтэ табидаг байна. Иигэжэ Ленин тоолодог байгаа. Эндэ хэблэлэй хурса үгэнүүд болон уран шүлэгэй жэшээнүүд, заримдаа һонирхолтой байдагшье һаа, ехэ туһа хүргэхэгүй. Эрдэм ухаанай гүнзэгы шэнжэлэл хэрэгтэй. Социализмын теориин урда бии болоһон шэнэ асуудалнуудые шидхэн, парти тиимэ шэнжэлэл хэдэг байна.

Бидэ манай эрдэмэй бэдэрэлгэнүүдые, үгэ буляалдаануудые бүри ехэ аша үрэтэйгөөр ябуулха ёһотойбди. Тиихэдээ манай ажаһуурһан обществые бодомжолжо үзэхэ, бидэ юу байгуулаабибди, юу хубилган шэнэдхэнэбибди гэжэ мэдэрхэ ёһотой. Эсэстэнь, хубилган шэнэдхэлгын социальна уг зорилгонууд ба удха шанар ямар гээшээ? Социализмые революционно ёһоор шэнэлэлгын шэнэ хараа түсэбүүдые ямараар харанабиди?

Манай байгуулһан юумэн нинтын боломоор байгуулламжануудай эгээл һайниинь гэжэ бидэ удаан сагта заншаһан ёһоор тоолодог байгаа гээшэбди. Нэгэ орондо социализм байгуулһан бодото байдалһаа эхитэй ойлгомжоһоо — социалис ори ганса модель тухай ойлгомжоһоо иимэ тобшолол гарадаг байгаа. Энэмнай тиимэ бэшэ гэжэ мүнөө бидэ мэдэдэг болообди. Социалис хүгжэлтын арга замуудай олон ондоо байһые бодото дээрээ хараабди, теориин талаар мэдэрээбди. Социалис үзэл суртал ай удхаһаа, тэрэнние хубилхагүй ажамидаралта бэшэ бодолнуудаар, хубхай хооһон схемэнүүдээр тэрэнние хазагайруулхаһаа, тиихэдээ дура зоргоороо юумэ хэлгэ ба хуули бүдүүлигээр эбдэлгэ тухай хэлэнэшьегүйб, бодото дээрээ бии болоһон аюулые элирхэйлһэн байнабди.

Тиигэбэшьо бидэ ондоо юумэ обёорнобди. Социализмын үзэл бодол соо байгаа дундаршагүй баялигуудые, хүндэ алба хэхэ энэрхы һайхан үзэл бодолоор нэгэдэнхэй, олон ондоо бодото шиндхэбэринүүдые элирхэйлжэ шадаха баялигуудые хараба гээшэбди. Социализмын хизаарлашагүй арга боломжонуудта би этигэнэб. Манай байгуулалтын хэмжээн соо, демократи үргэдхэлгын ба олондо мэдээсэлгын, бүхы бии болоһон асуудалнуудые үргэнөөр эзбшэн хэлсэлгын онол аргаар, мүнөөнэй ажабайдалай бидэнэй урда табиһан асуудалнуудта харюунуудые бидэ бэдэрхэ ёһотойбди гэжэ һананаб. (Альга ташалга).

Тэрээн тээшэ дабшажа байгаа обществын түхэл маягуудай бүхы баялигуудые бидэ үшөөл мэдэнэгүйбди. Тиигэбэшье эдэ түхэл маягуд бодото байдалһаа, үнгэрһэн мүнөөнэй ба ерээдүйн сагай байдалые мэдэлгэнээ хэлбэришэгүйгөөр мүндэлэн гараха байха гэжэ мэдэнэбди. Хүн түрэлтэнэй соёл болбосоролой бүхы түйлалтануудые шудалһанай эсэстэ тэдэ түхэл маягуд бии болохо гэжэ мэдэнэбди. Дэлхэй дээрэ боложо байһан үйлэ хэрэгүүдэй хажуу тээ марксизм хэзээдэшье байгаагүй, хүн түрэлтэнэй соёл болбосоролой хүгжэлтын хажуу тээ бэшэ, харгы дээрэ тэрэ бии болоһон юм.

Шэнэ общество хадаа бүхы талаараа, өөрынгөө бүхы нүлөөгөөр хүндэ шэглүүлэгдэнхэй байха гэжэ бахал бидэ мэдэнэбди. Тэрэ общество олониитын хүсэл оролдолгоор бүридүүлэгдэхэ ба хүгжөөгдэхэ, тэрэнэй уран бэлигээр байгуулагдаха ба тэрээндэ үргэн арга нээжэ үгэхэ байна. Социализм хадаа асари ехэ хүсэнүүдтэй юм. Демократи үргэдхэлгын ба олондо мэдээсэлгын, ниитын харилсаануудые энэрхы шэнжэтэй болгоһоной, ниитэ хүн түрэлтэнэй баялигуудые, абари зангай ба үнэн сэхэ байдалай юрэнхы гуримуудые мэдэрһэнэй, хүнэй социальна ба хуули ёһоной талаар хамгаалгатай байлгын үндэһөөр тэрэ хүсэнүүдые бидэ хэрэглэхэ уялгатайбди.

Экономическа онол аргануудта, ниитын өөрөөн олон ондоо түхэлнүүдтэ тушэглэдэг ашаг үрэ ехэтэй, эршэ түгэс экономикын ашаар, үндэр мэргэжэлтэй, ушар ёһо мэдэлгын, шэн габьяата ажалай, журамай ба өөрынь гурим журамай үндэһөөр тэрэнэй түйлагдаха байһаниинь эли за юм. Эгээл үргэнөөр ойлгогдохо соёл болбосоролой үндэһөөр гэһэн энэмнай удхатай, нухэдүүд.

Ехэшье бэшэ һаа, Съезд дээрэ хэлэгдэнэн обществын оюун бодолой асуудал энэмнай удхаараа болоно бшуу. Социализм хадаа өөрынгөө үг унгяар, оюун бодолой талаар баян, ямаршье хэрэг тэдэнэй эрхилдэг байбашье, ямаршье социальна бүлэгтэ тэдэнэй ородог байбашье, ёһотойл интеллигентнэ хүнүүдэй общество б о л о х о ёһотой. Оюун бодолой асуудалнуудта бидэ тон гүнэзгы мэдэрэлтэй, анхаралтай байха ёһотойбди. Үгы һаа, нухэдүүд, обществые шэнэлэлгэ бүтэхэгүй ха юм. Хубилган шэнэдхэлгын шиндхэхы гол хүсэн, гол хүдэлхэ нюур гэхэдэ, хүн болоно ха юм. (Альга ташалга).

Ерээдүйн олон шэнжэ шанарнууд хубилган шэнэдхэлгын үедэ бүрилдэнэ гээшэ. Демократическа үгэ буляалдалгын оршондо обществын бодото байдалые мэдэхын, экономикодо болон политическэ оршон байдалда шэнэ хандалгануудые зохёон табихын, бодото дээрээ хубилган шэнэдхэлгые эхилхын тула дүрбэн жэл хэрэгтэй болоо гээшэ.

Хубилган шэнэдхэлгын мүнөөнэй шатын түхөөһэн юумэндэ түшэглэн, энэ хүдэлмэри улам гүнзэгырүүлэгдэхэ ёһотой гэжэ һананаб. Минии ойлгомжоор, энэмнай КПССэй XXVIII съездын урда тээхи партиин хүдэлмэриин шухалын шухала шэглэл болоно. Энэ талаар СССР-эй Арадай депутадуудай түрүүшын съезд хубилган шэнэдхэлгэдэ һайн туһа хүргөө, социализмые революционно ёһоор шэнэдхэлгэдэ тэрэнэй оруулһан ехэ габьяа энэмнай болоно ха юм. (Альга ташалга).

Нухэд депутадууд! Миниин нэрэ дээрэ, политическэ хүтэлбэриин нэрэ дээрэ хэлэгдэнэн шүүмжэлэлые, нэн түрүүн реформонуудые бэелүүлхэдээ, удааруулга гаргаһанай түлөө шүүмжэлэлые, даажа абанаб. Бидэ ехэнхидээ гээгдэдэг байгаабди, энэмнай хубилгахы үйлэ хэрэгүүдтэ горитойгоор нүлөөлдэг байгаа. Хэрбээ ЦК-гай партийна съездыншье, XIX партийна конференцининшье заабаринуудые бэелүүлгэдэ бүрн ехэ эрилтэ табидаг байгаа һаань, дутуу дунданууд ба алдуу эндүүнүүд бага байха һэн гэжэ һананаб.

Энэмнай бага бэшэ хэмжээгээр СССР-эй правительствадашье хабаатай байна. Тэрэнэй эгээл ехэ алдуунуудай нэгэн гэхэдэ, хүтэлбэрилгын хэрэгүй болоһон байгуулламжые удаанаар болюулһан, удэр бүриин шухала асуудалнуудые, харин тэдэнэй зариманиинь һүжэрһэн шэнжэ шанартай болонхой, хуушан онол арганууд-даар шиндхэхэ гэжэ һэдэнэн ябадал болоно. Иимэ онол арганууд нэгэтэ бэшэ бидэниие муу байдалда оруулаа бэлэй. Хэдэ хэдэн асуудалнуудые шиндхэхэдээ, дотоодын байдалай энэ-тэрэ шухала асуудалнуудта залан сэхээр хандаха, саг соонь хэмжэ абаха арга дуталадаг байг.

Шэнэдхэн хубилгалга — нилээд удаан сагай хэрэг гэжэ бидэ мүнөө бүри һайнаар мэдэрдэг болоо гээшэбди. Тэрэмнай социализмын күүгэлтэдэ шэлжэн ороллын түүхэтэ уе саг болоно. Шатануудые алгасан гараха ябадалые, үнгэрхэдее, тэсэбэритүйнее боложо, эгээл һайн һайхан хүсэлнүүдээр, бодото байдалнаа таһарха ушарые бидэ буруушаанабди гэжэ үшөө дахин онсолон тэмдэглэхэ хэрэгтэй. Тиигэбэшье «удаа дараалан» гэһэн ябуулгатай, Обломовой абари зантай, шэнэдхэн хубилгалгые алишье талаарнь һаатуулха ябадалтай бидэ тэмсэхэ, тиихэдээ эрид шиндэнгеэр тэмсэхэ ёһотойбди. Эсэсэй эсэстэ, хоёр эгээл захын хэтэрмэ ябуулга — хуушанай юумэ бариманталгашье, зүүнэй бодомжо бариманталгашье — нэгэдэдэг байна бшуу. Хэрбээ эдэ хэтэрмэ али нэгэн бодолые политическэ ажал ябуулгын үндэһэ һүүри болгобол, үрэнь гансал — хубилган шэнэдхэлгэдэ зөөршэгүй сохилто боложо магад байна ха юм.

Эршэтэй, энээнтэй хамта али бүхы талыень бодомжоһон, үнэн зуб политикые би дамжэдэг байнаб. Алдуугүй, гансал энэ зуб гэжэ тоолонгүй, иимэ политикые КПСС дурадхана. Тиихэдээ тэрэнние баяжуулгада бүхы обществые, оюун бодолой бүхы хүсэнүүдые хабаадахыень үрэална. Өөһэдынгөө алхам бүхэнние бидэ өөһэдыгөө шүүмжэлэлгэтэйгээр шэнжэлхэ ёһотойбди.

Хубилган шэнэдхэлгэ шүүмжэлгын хажуу тээ байһан зоно байгаагүй, байхашьегүй. Тиимэл хадаа тэрэ хубилган шэнэдхэлгэ болоно ха юм. Тиигэбэшье нюур сахингүй, тэрэнэй хэшээл һургаалнуудые шэнжэлхэ зуураа, «няагаһыень аршаад, нюдыень тэһэлбэ» гэһэн удхатай оньһон үгые мартажа болохогүй.

Нухэдүүд, өөһэдынгөө урда, манай арадай урда бодото байдалаа мэдэдэг, үнэн сэхэ байял, ЦК-гай апрелийн Пленумэй, партийн XXVII съездын, XIX конференциин болоогүй һаа, манай Съезд болохо байгаа гээшэ гээл? (Альга ташалга). Съезд дээрэ элдэб олон һанал бодолнуудай, дурадхалгуудай, хүндэ алба хэхэ энэрхы һайхан үзэл бодолоор нэгэдэнхэй, олон ондоо бодото шиндхэбэринүүдые элирхэйлжэ шадаха баялигуудые хараба гээшэбди. Социализмын хизаарлашагүй арга боломжонуудта би этигэнэб. Манай байгуулалтын хэмжээн соо, демократи үргэдхэлгын ба олондо мэдээсэлгын, бүхы бии болоһон асуудалнуудые үргэнөөр эзбшэн хэлсэлгын онол аргаар, мүнөөнэй ажабайдалай бидэнэй урда табиһан асуудалнуудта харюунуудые бидэ бэдэрхэ ёһотойбди гэжэ һананаб. (Альга ташалга).

Нухэдүүд! Хүгжэлтын мухардаха ябадал дабтаха гэжэ бидэнэй хэрбээ хүсөөгүй һаа, олон шухала асуудалнуудые хойшолуулангүй шиндхэхэ хэрэгтэй байһан ушар бидэниие хубилган шэнэдхэлгэһээ, хубилган шэнэдхэлгын саашанхи ябуулганууДһаа холодуулха ёһогүй бшуу. Мүнөөдэрэй онсо шухала шиндхэбэринүүд хадаа үгөөдэртэ дамжан орохо хүүргэ, хубилган шэнэдхэлгын добтолгын, саашанхи хубилалтануудай амжалтын үндэһэ һүүри боложо үгэхэ ёһотой.

Нухэр Шмелевой хэлэһэн үгые ехэ анхаралтайгаар би шагнаа һэм. Тиигэбэшье үгөөдэр юу хэхэбибди гэжэ тэрэнние һонирхуулнагүй гэһэн үгэнүүдые зүбшөөхэгүй байнаб. Энэ асуудалда иимэ хүнгэхэнөөр дэмы хандаал ха гэжэ би һананаб.

Гансал ойрын зорилгонуудта хандуулагдаһан, мүнөөнэй ба ерээдүйн байдалые нэгэдүүлэн холбожо шадахагүй политика хэзээдэшье дүүрэн байжа шадахагүй. Марксизмын классигуудай хэлэһые хэрэглэн, хэлэхэ болоо һаа, партинн политика хадаа өөрынгөө хараанаа агууехэ уг зорилгонуудые хэзээдэшье алдадагүй тактика мүн болоно. Энэмнай, нухэдүүд, ехэ удха шанартай асуудал шуу. Эрдэм ухаан болоһон сагһаа хойшо социализм тэрээндэ эрдэм ухаан шэнгеэр хандаха эрилтэ табидаг байна. Иигэжэ Ленин тоолодог байгаа. Эндэ хэблэлэй хурса үгэнүүд болон уран шүлэгэй жэшээнүүд, заримдаа һонирхолтой байдагшье һаа, ехэ туһа хүргэхэгүй. Эрдэм ухаанай гүнзэгы шэнжэлэл хэрэгтэй. Социализмын теориин урда бии болоһон шэнэ асуудалнуудые шидхэн, парти тиимэ шэнжэлэл хэдэг байна.

Бидэ манай эрдэмэй бэдэрэлгэнүүдые, үгэ буляалдаануудые бүри ехэ аша үрэтэйгөөр ябуулха ёһотойбди. Тиихэдээ манай ажаһуурһан обществые бодомжолжо үзэхэ, бидэ юу байгуулаабибди, юу хубилган шэнэдхэнэбибди гэжэ мэдэрхэ ёһотой. Эсэстэнь, хубилган шэнэдхэлгын социальна уг зорилгонууд ба удха шанар ямар гээшээ? Социализмые революционно ёһоор шэнэлэлгын шэнэ хараа түсэбүүдые ямараар харанабиди?

Манай байгуулһан юумэн нинтын боломоор байгуулламжануудай эгээл һайниинь гэжэ бидэ удаан сагта заншаһан ёһоор тоолодог байгаа гээшэбди. Нэгэ орондо социализм байгуулһан бодото байдалһаа эхитэй ойлгомжоһоо — социалис ори ганса модель тухай ойлгомжоһоо иимэ тобшолол гарадаг байгаа. Энэмнай тиимэ бэшэ гэжэ мүнөө бидэ мэдэдэг болообди. Социалис хүгжэлтын арга замуудай олон ондоо байһые бодото дээрээ хараабди, теориин талаар мэдэрээбди. Социалис үзэл суртал ай удхаһаа, тэрэнние хубилхагүй ажамидаралта бэшэ бодолнуудаар, хубхай хооһон схемэнүүдээр тэрэнние хазагайруулхаһаа, тиихэдээ дура зоргоороо юумэ хэлгэ ба хуули бүдүүлигээр эбдэлгэ тухай хэлэнэшьегүйб, бодото дээрээ бии болоһон аюулые элирхэйлһэн байнабди.

Тиигэбэшье бидэ ондоо юумэ обёорнобди. Социализмын үзэл бодол соо байгаа дундаршагүй баялигуудые, хүндэ алба хэхэ энэрхы һайхан үзэл бодолоор нэгэдэнхэй, олон ондоо бодото шиндхэбэринүүдые элирхэйлжэ шадаха баялигуудые хараба гээшэбди. Социализмын хизаарлашагүй арга боломжонуудта би этигэнэб. Манай байгуулалтын хэмжээн соо, демократи үргэдхэлгын ба олондо мэдээсэлгын, бүхы бии болоһон асуудалнуудые үргэнөөр эзбшэн хэлсэлгын онол аргаар, мүнөөнэй ажабайдалай бидэнэй урда табиһан асуудалнуудта харюунуудые бидэ бэдэрхэ ёһотойбди гэжэ һананаб. (Альга ташалга).

Тэрээн тээшэ дабшажа байгаа обществын түхэл маягуудай бүхы баялигуудые бидэ үшөөл мэдэнэгүйбди. Тиигэбэшье эдэ түхэл маягуд бодото байдалһаа, үнгэрһэн мүнөөнэй ба ерээдүйн сагай байдалые мэдэлгэнээ хэлбэришэгүйгөөр мүндэлэн гараха байха гэжэ мэдэнэбди. Хүн түрэлтэнэй соёл болбосоролой бүхы түйлалтануудые шудалһанай эсэстэ тэдэ түхэл маягуд бии болохо гэжэ мэдэнэбди. Дэлхэй дээрэ боложо байһан үйлэ хэрэгүүдэй хажуу тээ марксизм хэзээдэшье байгаагүй, хүн түрэлтэнэй соёл болбосоролой хүгжэлтын хажуу тээ бэшэ, харин ажабайдалай үргэн харгы дээрэ тэрэ бии болоһон юм.

Шэнэ общество хадаа бүхы талаараа, өөрынгөө бүхы нүлөөгөөр хүндэ шэглүүлэгдэнхэй байха гэжэ бахал бидэ мэдэнэбди. Тэрэ общество олониитын хүсэл оролдолгоор бүридүүлэгдэхэ ба хүгжөөгдэхэ, тэрэнэй уран бэлигээр байгуулагдаха ба тэрээндэ үргэн арга нээжэ үгэхэ байна. Социализм хадаа асари ехэ хүсэнүүдтэй юм. Демократи үргэдхэлгын ба олондо мэдээсэлгын, ниитын харилсаануудые энэрхы шэнжэтэй болгоһоной, ниитэ хүн түрэлтэнэй баялигуудые, абари зангай ба үнэн сэхэ байдалай юрэнхы гуримуудые мэдэрһэнэй, хүнэй социальна ба хуули ёһоной талаар хамгаалгатай байлгын үндэһөөр тэрэ хүсэнүүдые бидэ хэрэглэхэ уялгатайбди.

Экономическа онол аргануудта, ниитын өөрөөн олон ондоо түхэлнүүдтэ тушэглэдэг ашаг үрэ ехэтэй, эршэ түгэс экономикын ашаар, үндэр мэргэжэлтэй, ушар ёһо мэдэлгын, шэн габьяата ажалай, журамай ба өөрынь гурим журамай үндэһөөр тэрэнэй түйлагдаха байһаниинь эли за юм. Эгээл үргэнөөр ойлгогдохо соёл болбосоролой үндэһөөр гэһэн энэмнай удхатай, нухэдүүд.

Ехэшье бэшэ һаа, Съезд дээрэ хэлэгдэнэн обществын оюун бодолой асуудал энэмнай удхаараа болоно бшуу. Социализм хадаа өөрынгөө үг унгяар, оюун бодолой талаар баян, ямаршье хэрэг тэдэнэй эрхилдэг байбашье, ямаршье социальна бүлэгтэ тэдэнэй ородог байбашье, ёһотойл интеллигентнэ хүнүүдэй общество б о л о х о ёһотой. Оюун бодолой асуудалнуудта бидэ тон гүнэзгы мэдэрэлтэй, анхаралтай байха ёһотойбди. Үгы һаа, нухэдүүд, обществые шэнэлэлгэ бүтэхэгүй ха юм. Хубилган шэнэдхэлгын шиндхэхы гол хүсэн, гол хүдэлхэ нюур гэхэдэ, хүн болоно ха юм. (Альга ташалга).

Ерээдүйн олон шэнжэ шанарнууд хубилган шэнэдхэлгын үедэ бүрилдэнэ гээшэ. Демократическа үгэ буляалдалгын оршондо обществын бодото байдалые мэдэхын, экономикодо болон политическэ оршон байдалда шэнэ хандалгануудые зохёон табихын, бодото дээрээ хубилган шэнэдхэлгые эхилхын тула дүрбэн жэл хэрэгтэй болоо гээшэ.

Хубилган шэнэдхэлгын мүнөөнэй шатын түхөөһэн юумэндэ түшэглэн, энэ хүдэлмэри улам гүнзэгырүүлэгдэхэ ёһотой гэжэ һананаб. Минии ойлгомжоор, энэмнай КПССэй XXVIII съездын урда тээхи партиин хүдэлмэриин шухалын шухала шэглэл болоно. Энэ талаар СССР-эй Арадай депутадуудай түрүүшын съезд хубилган шэнэдхэлгэдэ һайн туһа хүргөө, социализмые революционно ёһоор шэнэдхэлгэдэ тэрэнэй оруулһан ехэ габьяа энэмнай болоно ха юм. (Альга ташалга).

Нухэд депутадууд! Миниин нэрэ дээрэ, политическэ хүтэлбэриин нэрэ дээрэ хэлэгдэнэн шүүмжэлэлые, нэн түрүүн реформонуудые бэелүүлхэдээ, удааруулга гаргаһанай түлөө шүүмжэлэлые, даажа абанаб. Бидэ ехэнхидээ гээгдэдэг байгаабди, энэмнай хубилгахы үйлэ хэрэгүүдтэ горитойгоор нүлөөлдэг байгаа. Хэрбээ ЦК-гай партийна съездыншье, XIX партийна конференцининшье заабаринуудые бэелүүлгэдэ бүрн ехэ эрилтэ табидаг байгаа һаань, дутуу дунданууд ба алдуу эндүүнүүд бага байха һэн гэжэ һананаб.

Энэмнай бага бэшэ хэмжээгээр СССР-эй правительствадашье хабаатай байна. Тэрэнэй эгээл ехэ алдуунуудай нэгэн гэхэдэ, хүтэлбэрилгын хэрэгүй болоһон байгуулламжые удаанаар болюулһан, удэр бүриин шухала асуудалнуудые, харин тэдэнэй зариманиинь һүжэрһэн шэнжэ шанартай болонхой, хуушан онол арганууДаар шиндхэхэ гэжэ һэдэнэн ябадал болоно. Иимэ онол арганууд нэгэтэ бэшэ бидэниие муу байдалда оруулаа бэлэй. Хэдэ хэдэн асуудалнуудые шиндхэхэдээ, дотоодын байдалай энэ-тэрэ шухала асуудалнуудта залан сэхээр хандаха, саг соонь хэмжэ абаха арга дуталадаг байг.

Шэнэдхэн хубилгалга нилээд удаан сагай хэрэг гэжэ бидэ мүнөө бүри һайнаар мэдэрдэг болоо гээшэбди. Тэрэмнай социализмын күүгэлтэдэ шэлжэн ороллын түүхэтэ уе саг болоно. Шатануудые алгасан гараха ябадалые, үнгэрхэдее, тэсэбэритүйнее боложо, эгээл һайн һайхан хүсэлнүүдээр, бодото байдалнаа таһарха ушарые бидэ буруушаанабди гэжэ үшөө дахин онсолон тэмдэглэхэ хэрэгтэй. Тиигэбэшье «удаа дараалан» гэһэн ябуулгатай, Обломовой абари зантай, шэнэдхэн хубилгалгые алишье талаарнь һаатуулха ябадалтай бидэ тэмсэхэ, тиихэдээ эрид шиндэнгеэр тэмсэхэ ёһотойбди. Эсэсэй эсэстэ, хоёр эгээл захын хэтэрмэ ябуулга — хуушанай юумэ бариманталгашье, зүүнэй бодомжо бариманталгашье — нэгэдэдэг байна бшуу. Хэрбээ эдэ хэтэрмэ али нэгэн бодолые политическэ ажал ябуулгын үндэһэ һүүри болгобол, үрэнь гансал — хубилган шэнэдхэлгэдэ зөөршэгүй сохилто боложо магад байна ха юм.

Эршэтэй, энээнтэй хамта али бүхы талыень бодомжоһон, үнэн зуб политикые би дамжэдэг байнаб. Алдуугүй, гансал энэ зуб гэжэ тоолонгүй, иимэ политикые КПСС дурадхана. Тиихэдээ тэрэнние баяжуулгада бүхы обществые, оюун бодолой бүхы хүсэнүүдые хабаадахыень үрэална. Өөһэдынгөө алхам бүхэнние бидэ өөһэдыгөө шүүмжэлэлгэтэйгээр шэнжэлхэ ёһотойбди.

Хубилган шэнэдхэлгэ шүүмжэлгын хажуу тээ байһан зоно байгаагүй, байхашьегүй. Тиимэл хадаа тэрэ хубилган шэнэдхэлгэ болоно ха юм. Тиигэбэшье нюур сахингүй, тэрэнэй хэшээл һургаалнуудые шэнжэлхэ зуураа, «няагаһыень аршаад, нюдыень тэһэлбэ» гэһэн удхатай оньһон үгые мартажа болохогүй.

Нухэдүүд, өөһэдынгөө урда, манай арадай урда бодото байдалаа мэдэдэг, үнэн сэхэ байял, ЦК-гай апрелийн Пленумэй, партийн XXVII съездын, XIX конференциин болоогүй һаа, манай Съезд болохо байгаа гээшэ гээл? (Альга ташалга). Съезд дээрэ элдэб олон һанал бодолнуудай, дурадхалгуудай, хүндэ алба хэхэ энэрхы һайхан үзэл бодолоор нэгэдэнхэй, олон ондоо бодото шиндхэбэринүүдые элирхэйлжэ шадаха баялигуудые хараба гээшэбди. Социализмын хизаарлашагүй арга боломжонуудта би этигэнэб. Манай байгуулалтын хэмжээн соо, демократи үргэдхэлгын ба олондо мэдээсэлгын, бүхы бии болоһон асуудалнуудые үргэнөөр эзбшэн хэлсэлгын онол аргаар, мүнөөнэй ажабайдалай бидэнэй урда табиһан асуудалнуудта харюунуудые бидэ бэдэрхэ ёһотойбди гэжэ һананаб. (Альга ташалга).

Нухэд депутадууд! Миниин нэрэ дээрэ, политическэ хүтэлбэриин нэрэ дээрэ хэлэгдэнэн шүүмжэлэлые, нэн түрүүн реформонуудые бэелүүлхэдээ, удааруулга гаргаһанай түлөө шүүмжэлэлые, даажа абанаб. Бидэ ехэнхидээ гээгдэдэг байгаабди, энэмнай хубилгахы үйлэ хэрэгүүдтэ горитойгоор нүлөөлдэг байгаа. Хэрбээ ЦК-гай партийна съездыншье, XIX партийна конференцининшье заабаринуудые бэелүүлгэдэ бүрн ехэ эрилтэ табидаг байгаа һаань, дутуу дунданууд ба алдуу эндүүнүүд бага байха һэн гэжэ һананаб.

Энэмнай бага бэшэ хэмжээгээр СССР-эй правительствадашье хабаатай байна. Тэрэнэй эгээл ехэ алдуунуудай нэгэн гэхэдэ, хүтэлбэрилгын хэрэгүй болоһон байгуулламжые удаанаар болюулһан, удэр бүриин шухала асуудалнуудые, харин тэдэнэй зариманиинь һүжэрһэн шэнжэ шанартай болонхой, хуушан онол арганууДаар шиндхэхэ гэжэ һэдэнэн ябадал болоно. Иимэ онол арганууд нэгэтэ бэшэ бидэниие муу байдалда оруулаа бэлэй. Хэдэ хэдэн асуудалнуудые шиндхэхэдээ, дотоодын байдалай энэ-тэрэ шухала асуудалнуудта залан сэхээр хандаха, саг соонь хэмжэ абаха арга дуталадаг байг.

Шэнэдхэн хубилгалга нилээд удаан сагай хэрэг гэжэ бидэ мүнөө бүри һайнаар мэдэрдэг болоо гээшэбди. Тэрэмнай социализмын күүгэлтэдэ шэлжэн ороллын түүхэтэ уе саг болоно. Шатануудые алгасан гараха ябадалые, үнгэрхэдее, тэсэбэритүйнее боложо, эгээл һайн һайхан хүсэлнүүдээр, бодото байдалнаа таһарха ушарые бидэ буруушаанабди гэжэ үшөө дахин онсолон тэмдэглэхэ хэрэгтэй. Тиигэбэшье «удаа дараалан» гэһэн ябуулгатай, Обломовой абари зантай, шэнэдхэн хубилгалгые алишье талаарнь һаатуулха ябадалтай бидэ тэмсэхэ, тиихэдээ эрид шиндэнгеэр тэмсэхэ ёһотойбди. Эсэсэй эсэстэ, хоёр эгээл захын хэтэрмэ ябуулга — хуушанай юумэ бариманталгашье, зүүнэй бодомжо бариманталгашье — нэгэдэдэг байна бшуу. Хэрбээ эдэ хэтэрмэ али нэгэн бодолые политическэ ажал ябуулгын үндэһэ һүүри болгобол, үрэнь гансал — хубилган шэнэдхэлгэдэ зөөршэгүй сохилто боложо магад байна ха юм.

Эршэтэй, энээнтэй хамта али бүхы талыень бодомжоһон, үнэн зуб политикые би дамжэдэг байнаб. Алдуугүй, гансал энэ зуб гэжэ тоолонгүй, иимэ политикые КПСС дурадхана. Тиихэдээ тэрэнние баяжуулгада бүхы обществые, оюун бодолой бүхы хүсэнүүдые хабаадахыень үрэална. Өөһэдынгөө алхам

СССР-эй Арадай депутадуудай съезд

…ШИИДХЭБЭРИНҮҮДЫЕ БЭЕЛҮҮЛГЭДЭ АНХАРАЛАА ХАНДУУЛХА

Н. И. РЫЖКОВОЙ түгэсхэлэй үгэ

Нүхэд арадай депутадууд!

Съезд дээрэ дэлгэрhэн үгэ буляалдалгын үедэ манай ороной дотоодын ба гадаадын политикада, тэрэ тоодо правительствын саашанхи ажал ябуулгын программадашье үнэн сэгнэлтэ үгтее. Манай hонахада, энэ үгэ буляалдаан нилээд аша үрэтэй байгаа. Арадай ажахын хүгжэлтын мүнөөнэй шатадашье, тэрэшэлэн ерэздүйншье экономикодохи байдалые hайжаруулха талаар саашанхи алхамуудые зохёон табихын тулада hайн үндэhэ hуури бидэ табяа гэвшэбди.

Энэ трибунаhаа арадай депутадуудай правительствата хөөрэлдөөн, Съездын үедэ болоhон харилсаануудые ехэнхидээ ехэ hурааалтай байгаа юм. Түрүүшээр харахада, нилээд ондоо шэнги аад, эдэмнай шухала асуудалнуудые гансашье дээрэhээ, түбэй газарhае бэшэ, харин сэхэ арад зоной зүгhее харяха арга боломожо болоhон байна.

Уржадэр элидхэл дотор найруулагдаhан теоретическэ ба хараа бодолой заабаринууд дээрэ дахинаа тогтоhоной хэрэгүй ха гэжэ hанагдана. Тиимэhээ энэ трибуна дээрэhээ соностоhон асуудалнуудаа гадна эндэ болоhон уулзалгануудай үедэ абтаhан арадай депутадуудай олон тсото асуудалнуудта, бэшэгүүдтэ, гуйлтанууда сэхэ орохом гээшэ. Тэдэнэй олонхинн дотор асуудалнууд али нэгэ талаараа дабтагдадаг байhаниинь эли бшуу. Тиимэhээ мүнөөдэр тэдэнэй нэгэн бүхэн дээрэ тогтожо, тодорхон харюу үгэхэ арга үгы байна ха.

Гэбэшье энэнние хэхынгээ урда тээ, ороной зарим нютагуудай экономико хүгжөөлгэтэй, социальна энэ тэрэ асуудалнуудые шинджэлгэтэй, нөөсэнүүд, техникэ болон капитальна hомолоогоокуудые таhалан үгэлгэтэй, үйлэдбэри хүгжөөлгэтэй, зарим объектнүүдые барилгатай гү, али тэд ондоо, хаалгатай холбоотой зарим асуудалнууд тухай тогтохом. Тэдэ булгадаа нарин нягтаар харагдаха юм. Тэдэнэй олонхи асуудалнуудаар даабаринууд үгтэнхэй. Шадаал hаа, зүб тээшэнь тэдэнние шинджэхэ арга бэдэрхэ эрилтэ правительство министерствэнүүд болон албан зургаануудай урда табиhан байна.

Үсөөн бэшэ асуудалнууд химическэ заводууд болон үйлэдбэринүүдые барилга, Крымскэ, Урда-Украиннын, Ростовско, Татарай мэтэ атомна электростанцинуудай, мүн тэрэшэлэн дулаагаар хангаха хэдэн атомна станцинуудай барилга болюулгада хабаатай гэжэ мүн лэ хэлэхэ ёhотойб. Бүхыдее ороной энергетикын байдал тухай би Верховно Советдэй заседани дээрэ хэлэх бэлэйб. Энэнней онсо шухала удхатай, тиимэhээ нюусагүйгөөр хэлэбэл, бидэнэй hанаа ехэтэ зобоохо ёhотой. Юуб гэхэдэ, оромнай эпшэ хүсэнэй талаар хүшэр хүндэ байдалда орожо магад бшуу. Ушар иимэhээ зарим станцинуудай барилгада хабаатай асуудалнууддаар ушар ёhо мэдэхэ мэргэжэлтэдэй бүлэгүүд мүнөө хүдэлжэ байнхай. Тэдэнэй эсэслэн тобшолол хэhэнэй зэргээр абтаhан зохихо шидхэбэринүүд арадай депутадуудта, мүн тэрэшэлэн үргэн олонниттэдэ дуулгадаг байха юм.

Бүхыдее эпшэ хүсэнэй hалбари хүгжөөлгын асуудалнуудай талаар Энергетическэ программые СССР-эй Министрнүүдэй Совет тодорхойлхо, hүүлдэнь СССР-эй Верховно Советдэ дамжуулан үгэхэ байха.

Мүнөө би хүнүүдэй аша тулhануудта мүн лэ сэхэ хабаатай үшөө хэдэ хэдэн асуудалнууд тухай тогтохоёо хүсэнэб.

Түрүүшын эзлжэндэ энэмнай экологиин асуудал болоно. Би өөрынгөө элидхэл дотор зарим тэды тобшололнуудые хэhэн ба правительствын хараа бодолые элирхэйлhэн байнаб, тиигэбэшье элидхэлэй бага хэмжээн энэ асуудалые гүнзэгыгөөр элирхэйлхэ арга олгоогүй байжа болоо. Бидэ бүгэдэ, Министрнүүдэй Советэй Түрүүлэгшые оруулалсан, шоглон хэлэхэдээ, «эдеэшэхэн ёhотойбди гэжэ тоолоhон депутат Яблоковтай би зубшэхэ байнаб. **[Альга ташалга].** Байгаали хамгаалха хэрэгые орон дотор хүтэлбэрилхэ эмхидхэлэй шэнэ түхэлнүүд тушаа эндэ хэлэгдэhэн дурадхалнуудые эгээл анхаралтайгаар хаража үзэхэ ушартай гэжэ hананаб. Эдэ асуудалнуудые шидхэхэ үялгатай нилээд шанга Байгаали хамгаалха талаар СССР-эй Гүрэнэй комитедэй правительство дотор байха ёhотойнь эли бшуу. Тиигэбэшье тэрэнhээ бага бэшэ хүсэтэй комитет гү, али комисси Верховно Советэ бии байхань баhал хэрэгтэй гээшэ. Имагтал иимэ гуримаар хамтынгаа бодото хүдэлмэри дотор бидэ экологическа асуудалнуудые шидхэлгын үедэ гарадаг бүхы зүришэлдөөнүүдые хаража үзэхэ, имагтал энэ үндэhэ hүүри дээрэ гүнзэгыгөөр шалгагдамал эгээл шанга хэмжээнүүдые абаха.

Оршон тойронхи байгаалине hайжаруулха талаар бэелүүлэгдэхэ хэмжээнүүдые мүнгэ зөөрэр хангаха тухай хэлэхэ болоо hаа, гурбан табан жилдэ тэрэмнай 135 миллиард түхэриг байха гү, али дээшэ болохо гү гээд энэ асуудалаар арсалдаа хэhэнэй хэрэггүй гэжэ hананаб.

Нүхэдүүд, мүнөө би экологитой холбоотой хоёр тодорхой асуудалнуудта харюусахые хүсэнэб. Тэдэнэй нэгэниинь нимэ. Минии абаhан үсөөн бэшэ бэшэгүүд соо, депутадуудай болон олондо мэдээсэл тараадаг хэрэгсэлнүүдэй үгэнүүд дотор тэрээн тухай тон хурсаар табигдаhаниие сэгнэхэдэ, энэмнай ороной hанаа ехэтэ зобоодог байна. Тюменьскэ областьдо газохимическэ комплексын барилга тухай би хэлэнэб. Эндэ эсэслэhэн харюу хэрэгтэй ха. Манай орон дотор хими хүгжөөнгүйгөөр бидэ саашадаа байжа шадаха гүбди, али үгы гү гээд hарин нягтаар хаража болохо байна. Энээнhээ гадна энэ хизаарта үндэhэ hуурияа табижа түбхинэhэн зоной хуби заяан тухай эртэнhээ бодомжолхо ёhотойбди. Юуб гэхэдэ, эндэхи нөөсэнүүд хизаргүй ехэ бэшэ ха юм.

Үшөө нэгэ минии тогтожо хэлэхэ гэhэн асуудал Катунска ГЭС-тэ хабаатай юм. Олондо мэдээсэлнүүдые дэлгэрүүлэн тараадаг хэрэгсэлнүүдэй мэдээнүүдтэ түшэглэжэ, энэ проектдэ манай мүргаар хандадаг байhан тухай правительствадашье, намда өөртэмнишье хандажа хэлэhэн байна. Минии Алтайн хизаараар ябажа байхадамни, байгша оной мартын 15-да гараhан «Правда» газетэдэ толилогдоhон тухай тоосоое энээнтэй дашарамдуулан дахин hанаандаа hэргээхэ хэрэгтэй байна. Тэндэ иигэжэ бэшэгэтэй байгаа: «Рыжково иигэжэ мэдээсэбэ: эндэ дүтэ байhан ртутнин хэбтэшэнүүдhээ хоротой бодосуудые газар дорохи үhан шэнээр бии болгогдохо өөрэм руу асархагүй гэhэн тобшолол дахинаа шалгалта үнгэргэhэнэйнгее hүүлдэ СССР-эй Науканууда академиин бүлэг гаргаба. Катунь мүрэнние хаа-hаной hүүлээр Обь мүрэнэй үhанай таарадал ондоо болохо гэhэн hанамжа бууруу байба. Энэ хаалта оршон тойронхи дайдадашье аюул ушаруулхагүй юм. Юуб гэхэдэ, үhанай сугларха ехэ хүндэ ой модогүй байна. Тиигэбэ ябабашье бүхы hанамжанууде шагнажа үзөөд, правительствые толгойлогшо эсэсэй шидхэбэри абабагүй. Тон hайhаар тус асуудал шэнжэлhэнэй, эндэ ажаhуугшадай hанамжанууде шагнаhанай, экологическа хойшолонгуудыень тодоруулhанай, экономическа ашаг үрын ямар байха байhаниие элируулhэнэй hүүлдэ шидхэбэри абтаха юм гэжэ тэрэ мэдүүлээ». Мүнөөшье би энэ hанамжаяа зүб гэжэ тоолоhон зандааб.

Депутадуудай олон хандалгануд, Съезд дээрэ хэлэhэн үгэнүүдынь Гүрэнэй предприяти тухай Хуулида хабаатай байба. Салин хүлгэнэй болон ажалай бүтээсын, продукци үйлэдбэрилгын ургалтын хоорондохи хэм хэмжүүр тааралдуулhан дан шанга хэмжээнүүдые правительство абаа, тиигэжэ тус Хуули хазагайруулагдаа гэжэ тэдээн соо заагдана. СССР-эй Министрнүүдэй Совет Хуули халташье хазагайруулаагүй гэжэ Съезддэ элидхэхэ байнаб. 14-дэхи статьягай дүрбэдэхи заабарине анхаралтайгаар харагты. Тэндэ бүхы юумэн эли тодоор бэшэгдэнхэй. Энэ хэм хэмжүүрые нимэ аргаар тааралдуулхэ гээшэ эгээл таарамжатай арга бэшэ гэжэ нүхэр Поповой хэлэhэниие би дэмжэнэб. Тиигэбэл мүнгэн татабариин таарамжатай зохид байгууламжа олоёл. Иигэжэ хэлэхэдээ, эрхэтэдэй олзоhоо мүнгэн татабари хэхэ тухай хэлэнэгүйб. Предприятинуудай олзоhоо, тэрэ тоодо салин хүлhэндэ ошодог хубиhаань мүнгэн татабари хэхэ тухай дурданаб. Мүнөө дээрээ нимэ байгууламжа менде үгы. Зүгөөр богони болдор соо бии болгохо ёhотойбди. Энээнэй нүлөөниинь гүрэнэйшье предприятинуудта, арендэшье коллективүүдтэ, кооперативуудташье хабаатай байха ёhотой гэжэ hананаб. Нэгэ үгөөр хэлэхэдэ, мүнгэн татабариин алишье талаhаа таарамжатай байгууламжа бии болгохо ёhотой болоноби. Тиигээ hаамнай, мүнөө абаха бэлэй болоод бэйhан хэмжээнүүднай хэрэггүй болохо байна бшуу.

Сэнгүүдэй бүрилдэн бии болголгодо хабаатай олон асуудалнууд ороhон байна. Энээн тухай Съезд дээрэ өхээр хэлэгдээ. Энээнhээ урда худалдаа наймаанай сэнгүүд тухай оло дахин хэлэх hэм гэхэдээ, өөрыгөө дабтажашье болохоб. hүүлэй үедэ олонхи эрдэмтэдэй энэ талаар хэлэдэг hанамжанууде би дэмжэхэ байнаб. Тиихэдээ hүүлэй үеынхиие гээд онсолон заанаб. Юуб гэхэдэ, энээнhээ урда тэдээнэй hанемжанууднь тад ондоо байhан юм. ЦК-гай Политбюрогой болон правительствын энэ асуудалаар hанамжыень мэдэнэт: hаяын хоёр-гурбан жэл соо худалдаа наймаанай сэнгүүдые шэнээр хаража үзэhэнэй үлүү. Энээнhээ урид хэрэглэмжын дэлгүүртэхи байдал зарим тэды гуримшуулаад, hүүлдэнь тус асуудал шидхэхэ хэрэгтэй. Гэбэшье нимэ юумые ерэхэ табан жэл соо хэхэдээ болохо хабди.

Оптово сэнгүүд тухай хэлэхэ болоо hаа, эндэ нээрээшье шидхэгдээгүй асуудалнууд бии. Тиин Съездын hүүлээр бүхы юумые үшөө дахин анхаралтайгаар шэнжэлжэ үзэхэ, сэгнэхэ хэрэгтэй.

Тиимэhээ худалдан абалгын сэнгүүдтэй холбоотой бүхы асуудалнуудые hайса бодожо үзөөд, эсэсэй шидхэбэри абаха болоноби.

Нүхэдүүд! Үшөө хэдэн асуудалнууд тухай тогтохо гээhэм. Түрүүшээр нимэ тайлбари үгэхэмни.

Абадаг пенсиинь хэмжээнhээ дулдыдангүй, ажалай түлбэриин талаар хүдэлмэришэд пенсионерүүд тушаа хизаарлалтануудые бүрм 1990 ондо болюулха гэжэ элидхэл соо дурадхагдана. Олон тоото бэшэгүүдтэ хэрюусаха зуураа, энэ зүйл мастернуудташье хабаатай гэжэ нэмэхэ байнаб. Багшанар тушаа арадай депутадуудай асуултануд тухай хэлэхэ болоо hаа, эдэ дурадхалнуудые бүхы талаарнь шэнжэлжэ үзөөд, hүүлдэнь бусахе хэрэгтэй.

Зарим депутадууд үгэ хэлэхэдээ, энэ жэлhээ эхилжэ, бүри ойрын hерануудта табан жэлэй даабаринуудые дүүргэлгые зогсоохо шухала гэhэн тон шухала тема дайраhан байна. Ерэхэ табан жэлдэ хэрэглэгдэхэ ажахы эрхилэлгын экономическа онь hо нарижуулан hайжаруулгада үлэhэн жэл хахадай туршада арадэм ухаанай бүхы хүсэнүүдэй, экономистнуудай, социологуудай, түрүү мэргэжэлтэдэй бүхы хүсэ шадалые элсүүлхэ хэрэгтэй гэжэ этигэнэб. Иимэ хүдэлмэринн үндэhэ hуури бии, хэлэн алдуу эндүүнүүдээ, олоhон дүй дүршэлөө хараада абахал хэрэгтэй. Республикануудые ажахын дүүрэн тоосоондо оруулха гээшэ бүхы энэ хэрэгтэй гол шухала зүйлынь болоно. Тэд мүнөөнэй байдалые ба мүнөө хэрэлгэгдэдэг региональна ажахын тоосооной экономическа гол ёhонуудые үндэhеёрнь хубилгахын тулада бэлэдхэлэй ехэ хүдэлмэри хэхэ хэрэгтэй. Харин энээнэй тулада саг, ехэхэн хүсэлэл ороолдогонууд хэрэгтэй. Хэрбээ табан жэлдэ хараалагдаhан юумэнhээ мүнөө арсаа hаамнай, ажахы эрхилэлгын экономическа онь hые эбдэжэ эхилхэбди, нэн түрүүн сагаа алдахабди. Мүнөө ажалша коллектив бүхэн өөрынгөө нормативуудай hайн гү, али муу талые мэдэхэ, тэдэнэй үндэhэ hүүри дээрэ байгша табан жэлэй дүүргэтэй социальна ба үйлэдбэриин бүхы түсэбүүдые зохёохо байhаниинь эгээл шухала. Мүнөө тэдэнние эбдэжэ эхилбэл, экономикые бүришье доройтуулха, бүри ехэ хоро хүргэхэ гэжэ hананаб.

Танай анхаралые хандуулха гэhэн hүүлшымни зүйл гэхэдэ, эд хэрэгтэйгэй дэлгүүр дээрэ тохёолдоhон хүшэр байдалые хараада абаа, харин ороонуудhаа урьhаламжа абаха хэрэгтэй гэhэн хэдэн бэшэгүүдые Съездын хүдэлмэринн үедэ абаhан байнаб. Дэлгүүр дээрэхи байдалые hайжаруулхын тула гадаадын экономическа үри шэрые ехэ болгохо ябаделhаа, айнанай хэрэгтэй гэжэ зарим хүнүүд, жэшээнь, нүхэр Шмелев хэлээ.

Гадаадын ороонуудтахи мэдээсэлэй газарнуудые саашадаа баримта болгохогүйм тулада, манай валютна үри шэрэ тухай хэдэн мэдээнүүдые харуулhүү. Гүрэнэймнай гадаадын үри шэрэ 34 миллиард түхэриг болоно гэжэ түүшынхиеэ мэдээсэхэ ёhотойб. Үри шэрэ ехэ болгохо, иланга аа урьhаламжа абаха асуудалда урдынхидал ехэ болгоомжотойгоор хандаха хэрэгтэй. Бидэ үни удаан жэлнүүдтэ үри шэритэй байнабди. Ороноймнай валютна байдал яажа бүрилдэнэ гээшэб? Суглеэтэйгөөр hэлгэгдэдэг валюта тухай хэлэнэб.

Жэшээнь, мүнөө жэлдэ, 16 миллиард шахуу түхэригэй валюта ороохоор хүлеэгдэнэ. Байнан бүхы юумэнмай энэ. Мүнөө иимэ тоонуудта анхаралаа хандуулхыетнай гүйнаб. Орооно ба эдеэ хоолой зүйлнүүдые худалдажа абалгада энэ мүнгэнэй 5 миллиард түхэригынь зорюулагдаха. Эдэ гаргашаануудые бага болгожо шадаха гээшэ гүбди? Шадахабди гэжэ зарим хүнүүд тоолоно хэбэртэй. Тезд хүдөө ажахыда тохёолдоhон эрхэ байдалда ороной правительство бүхы юумэ хэхэ гэжэ үгынгөө түгэсхэлдэ үшөө дахин тэмдэглэхэ хүсэлтэйб. Арадай айхабтар ехэ этигэл найдабари манай түшэг түлгуурни болоно. **[Альга ташалга].**

СССР-эй Арадай депутадуудай съезд

ШИИДХЭБЭРИНҮҮДЫЕ БЭЕЛҮҮЛГЭДЭ АНХАРАЛАА ХАНДУУЛХА

(Түгэсхэл. Эхиннинь 1, 2, 3-дахи нюурнуудта).

СССР-эй дотоодын ба гадаадын политикын гол шэглэлнүүд тухай Съездын тогтоолой проектые редакционно комисси бэлдээ гэжэ түрүүлэгшэ соносхоно.

Съездын редакционно комиссиин түрүүлэгшэ депутат **В. А. Медведевтэ** үгэ үгтэнэ.

Обществын бүхы социальна бүлэгүүдые, бүхы республиканнуудые түлөөлһэн 8 хүнһөө бүридэһэн комисси эдэ үдэрнүүдтэ шангаар хүдэлжэ, СССР-эй дотоодын ба гадаадын политикын гол шэглэлнүүд тухай Съездын тогтоолой проект танай үзэмжэдэ дурадхана гэжэ тэрэ хэлэбэ.

Эртээнһээ бэлдэгдэһэн документ комиссида байгаагүй. Тиимэһээ энэ документын шэнжэ тухай асуудал анханһаа табигдажа, элдэб янзын һанамжанууд хэлэгдээ. Һанамжануудаа хэлан абалсаад, ажаллаад, энэ документ соо политическэ тобшололнууд, орон доторхи байдалые сэгнэһэн сэгнэлтэнүүд, манай дотоодын ба гадаадын политикын ерээдүйе тодорхойлһон хараа заабаринууд оруулагдаха зэргэтэй гэһэн тобшолол хэзбди. Гэхдээ хамта энэ документ яһала тодорхой байха, зарим асуудалнуудта бодото шидхэбэри үгтэхэ, Верховно Соведэй Президиумдэ, СССР-эй Министрнүүдэй Соведэ ба хүтэлбэриин бүсад зургаануудта даабаринуудые үгэхэ зэргэтэй байгаа.

Иимэ хараатайгаар тогтоол бүридхэгдөө. Орон доторхи гүрэнэй дээдын засагые СССР-эй Арадай депутадуудай съездын сүм даажа абаһан тухай эхиндэнь соносхогдоно. Удаадахи бүлэгүүдынь ороной дотоодын ба гадаадын политикын зарим асуудалнуудта зорюулагдана. Хубилган шэнэдхэлгые бэелүүлхын ба социально-экономическа хүгжэлтын мүнөөнэй шатада оронние хүрэхын тула партиие тойруулан манай бүхы арадые нэгэдүүлхэ гээшэ түгэсхэлэй хубиин үндэһэн удха болоно.

М. С. Горбачевой, Н. И. Рыжковой элидхэлнүүдэй гол бодолнуудые, арадай депутадуудай хэлэһэн үгэнүүдые бидэ хүдэлмэридөө хүтэлбэри болгон баримталаабди гэжэ үгэ хэлэгшэ хэлэбэ. Комисси 702 ажаглалтанууд болон дурадхалнуудые шэнжэлжэ үзөө. Тэдэнэй горитой хубинь дурадхагдаһан проект соо хараада абтаа. Зарим дурадхалнууд харуулагдаагүй, юундэб гэбэл, тэдэнние һайса шэнжэлжэ үзэхэ хэрэгтэй. Гэбэшье СССР-эй Верховно Соведэ, тэдэнэй комитедүүд болон комиссинуудта, правительствада, гүрэнэй ба ниитые бүсад зургаануудта хаража үзэхын тула эдэ бүхы дурадхалнууд дамжуулагдаха. Тэрэшэлэн элдэб шухала асуудалнуудаар зарим бүлэг депутадуудай хандалганууд проект соо гуримшуулагдаа.

Һанамжанууд болон һанал бодолнуудые сасуулгын, зариманаа яһала шанга үгэ бүляалдаанай оршон байдалда комисси хүдэлөө гэжэ сисолон тэмдэглэбэ. Энэ талаар Съездын хүдэлмэриие саашадань үргэлжэлүүлһэндэл байгаа. Юрэнхы, тодорхой асуудалнуудаар бүтэмжэтэй үгэ бүляалдаанууд болоһон байна.

Депутадууд урда тэнь проект абаһан байгаа. Комиссиин бэлдэһэн нэмэлтэнүүд болон хубилалтануудые депутадуудта үгтэнэн текстдэ оруулхынь тула редакционно комиссиин түрүүлэгшэ хэлэжэ үгэбэ.

Түрүүлэгшын дурадхалаар депутадууд олонхиин дуугаар редакционно комиссиин заһабаринуудтайгаар тогтоолой проектые үндэһэн болгон баталан абаа.

Үдэшын заседани дээрэ зарим депутадууд Тогтоолой проектдэ оруулһан дурадхалнуудаа, заһабаринуудаа президиумдэ дамжуулһан байгаа. Энээнэй һүүлээр депутадууд проект тушаа заһабаринуудаа, ажаглалтануудаа бэшэгээр дамжуулха аргатай гэжэ Съезд шийдхэ һэн. Съездын президиум болон редакционно комисси бүхы заһабаринуудые, дурадхалнуудые хаража үзэхэ ёһотой. Тогтоолой проектын текст зүбшэн хэлсэхын тула арадай депутадуудта эльгээгдэхэ юм. Документ 10 үдэрһөө хойшо болгонгүй, толилогдохо ёһотой.

Конституционно комиссиин бүридэлые Съезд зүбшэн хэлсэжэ захалба. Депутадуудта тараагдаһан Конституционно комиссиин списогтэ зарим тэды хубилалтанууд, нэмэлтэнүүд оруулагдана.

Съезд дуугаа үгэжэ, Конституционно комисси байгуулха тухай тогтоолые баталан абаба. М. С. Горбачев — комиссиин түрүүлэгшэ.

Депутадуудтай зүбшэн хэлсэһэнэйнгээ һүүлээр М. С. Горбачев СССР-тэхи Конституционно хиналта тухай Хуулиин проектые бэлдэхэ комисси байгуулха дурадхал оруулба. Комиссиин бүридэл соносхогдон уншагдаба.

Олонхиин дуугаар энэ дурадхал баталагдан абтаа.

Зүблэхэ зүйлэй һүүлшин асуудалые Съезд зүбшэн хэлсэжэ захалба.

СССР-эй Верховно Соведэй Түрүүлэгшын нэгэдэхи орлогшо **А. И. Лукьяновте** үгэ үгтэнэ. Съездэ бэлэдхэлэй үедэ, тэрэнэй хүдэлмэриин боложо байхада республиканууд болон нютагуудай делегациууд, арадай депутадууд урда тэнь баталагдан абтаһан зүблэхэ зүйлдэ оруулагдаагүй хэдэн асуудалнуудые Съездын үзэмжэдэ табиха тухай дурадхалнуудые оруулһан байгаа. Тиимэһээ Съездын түрүүшын заседани дээрэ элдэб асуудалнуудые зүблэхэ зүйлдэ нэмэлтэ болгожо оруулха шиидхэбэри үгтэхэ.

Удаадахи асуудалнуудые, нэгэдэхеэр, СССР-эй арадай депутадуудай эрхэ ба уялга тухай Хуулиин проектые зохёохо тухай асуудалые эндэ зүбшэн хэлсэжэ болоно гэжэ Съездын президиум хэлэгдэһэн юумэ хараада абажа, тобшолол хэһэн байгаа. Энээн тухай дурадхалнууд олохон СССР-эй арадай депутадуудай хэлэһэн үгэ соо оруулагдаа һэн. Зарим депутадууд бэшэгээр дурадхалнуудые оруулба. Жэшээнь, депутадууд К. Д. Лубенченко, А. Ф. Назаренко, Ю. А. Кольцов, А. Е. Себенцов СССР-эй арадай депутадуудай эрхэ, уялга тухай СССР-эй Хуулиин проектнүүд тушаа ееһэдынгөө һанамжаиудые оруулһан байгаа.

СССР-эй арадай депутадуудай эрхэ, уялга тухай хүсэндөө байһан хуулиар арадай депутадуудай гол эрхэнүүд, уялганууд тогтоогдонхой. Дурсагдаһан хуулиин олохон шухала хэм хэмжээнүүд мүнөөшье хэрэглэгдэжэ, бэелүүлэгдэхэ аргатай. Юундэб гэхэдэ, тэдэнэр СССР-эй Конституциин шэн дүримүүдтэ зүрюу бэшэ байна. Энэнь депутадай ойроо хүртэшэгүй байлга, һунгагшадтай депутадуудай холбоон, депутадай эрилтэ, хуули гаргалгын эдэбхи үүсхэлэй эрхэ болоч бүсад институдта хабаатай юм.

Гэхдээ хамта СССР-эй арадай депутадууд эрхэ, уялга тухай шэнэ Хуули зохёохо шухала байһан тухай асуудал табина. Тэрээн соо арадай депутадуудай эрхэнүүдые лаб хангалга шангадхагдаа, гүрэнэй засагай ба хүтэлбэрилгын зургаануудтай депутадуудай хоорондохи харилсаа холбоонай хуулиин үндэһэ һуринууд тодорхойлогдоо, депутадай этигэмжэ түлөөлэлгэнүүдые бэелүүлгэдэ хабаатай бүхы асуудалнууд нариная зүбшэн хэлсэгдэг.

Энээнние хараада абажа, байгша оной һүүл багта болохо СССР-эй Арадай депутадуудай съезд дээрэ тэрэ баталагдан абтаха ёһотой. Арадай депутадуудай эрхэ, уялга тухай СССР-эй Хуулиин проект зохёохыень СССР-эй Верховно Соведтэ даалгахые дурадхаһан Съездын тогтоолой проект таанадай үзэмжэдэ табигдана. Депутадай ажалые тон үрэ түгэсөөр ябуулхын тула арадай депутадуудта таарамжатай эрхэ байдал байгуулха талаар шэглүүлэгдэһэн зарим нэмэлтэ хэмжээнүүдые тогтоохыень дурадхагдана. Тусхайлбал, депутадуудые зохихо материалнуудаар хангаха тухай, олониитэдэ мэдээсэлнүүдые дэлгэрүүлэн тараадаг хэрэгсэлнүүдтэ материалнуудые толилуулха, үгэ хэлэхэ талаар арадай депутадта үлэмжэ эрхэ олгохо тухай эндэ хэлэгдэнэ. Депутат СССР-эй Верховно Соведэй сметээр хараалагдаһан мүнгэнөөө түлэгдэдэг салин хүлһэтэй секретарьтай байха аргатай гэжэ хараалагдана. Депутадайнгаа уялгануудые бэелүүлхын тула шухала хэрэгтэй гэр байраар депутадууд хангагдаха ёһотой. СССР-эй арадай депутадууд тушаа уялгануудаа дүүргээгүй байһанайнгаа түлөө тушаалта нюурнууд тушаалһаа сүлөөлэгдэхэ хүрэтэрээ харюусалгада хабаадуулагдаха эзргэтэй. Энэ тэрэ зүйлнүүдээр СССР-эй арадай депутадуудай эрхэ, уялга тухай СССР-эй Хуулиин проектнүүд тушаа ееһэдынгөө һанамжаиудые оруулһан байгаа.

СССР-эй арадай депутадуудай эрхэ, уялга тухай хүсэндөө байһан хуулиар арадай депутадуудай гол эрхэнүүд, уялганууд тогтоогдонхой. Дурсагдаһан хуулиин олохон шухала хэм хэмжээнүүд мүнөөшье хэрэглэгдэжэ, бэелүүлэгдэхэ аргатай. Юундэб гэхэдэ, тэдэнэр СССР-эй Конституциин шэн дүримүүдтэ зүрюу бэшэ байна. Энэнь депутадай ойроо хүртэшэгүй байлга, һунгагшадтай депутадуудай холбоон, депутадай эрилтэ, хуули гаргалгын эдэбхи үүсхэлэй эрхэ болоч бүсад институдта хабаатай юм.

Гэхдээ хамта СССР-эй арадай депутадууд эрхэ, уялга тухай Хуулиин проектые бэлдэхэ тухай, Арадай депутадуудай съездын, Верховно Соведэй болон тэдэнэй органуудай ажал ябуулгын гуримые гуримшуулһан зарим Хуулинуудай проектнүүдые бэлдэхэ тухай, «Гүрэнэй гэмтэ ябуулгануудай түлөө уголовно харюусалга тухай» СССР-эй Хуулида 11-дэхи статья (прим) нэмэлтэ болгожо оруулхые хараалһан СССР-эй Верховно Соведэй Президиумэй 1989 оной апрелиин 8-ней Указые болюулха тухай тогтсолнуудые Съезд баталан абаа.

Дэлхэйн арадуудта СССР-эй Арадай депутадуудай съездын бэшэг баталагдан абтаа.

Депутат **А. Д. Сахаров** Съезд дээрэ үгэ хэлэжэ, СССР-эй арадай депутадуудай съездын хүдэлмэри түшаа өөрынгөө һанал бодолые найруулба.

Депутат **А. Я. Троицкий** үгэ абажа, А. Д. Сахаровай хэлэһэн үгые тайлбарилхадаа, зарим депутадуудта, тусхайлбал, А. С. Сахарова президиум ходо ходо үгэ үгэжэ, СССР-эй бүсад арадай депутадуудта хохидол үшаруулһан байна гэжэ тэмдэглээ.

Съездэ бэлдэлгэдэ, тэрэнние үнгэргэлгэдэ, айхабтар ехэ хубитаяа оруулһанайнь түлөө СССР-эй арадай депутадуудта баяр баясхалан, хүргэжэ байһанаа М. С. Горбачев Съездые хаахадаа мэдүүлбэ.

Манай ороной хуби заяанда шухала шата болоһон Съездын нэрэ хүндые, тэрэнэй үүргые бүүруулха талаар шэглүүлгэдэһэн депутат Сахаровай хенгалтагүй һанамжые бүруушаанаб гэжэ тэрэ хэлээ. Магад, манай арадай, дэлхэйн арад түмэнэй эрхэ сэдьхэл хүдэлгэжэ байһан бүхы асуудалнуудаар нюусагүй, үнэн сэхэ хөөрэлдөөнэй манай бүхы түүхэдэ түрүүшынхиеэ үнгэргэгдэһыень һайшаанаб.

Түрүүшынгээ Съезд дээрэ бүхы асуудалнуудые зүбшэн хэлсэжэ шадаагүй байһамкай эли. Тэдэнэй олонхид Съездын анхаралай газаа талада үлэһэн байна гэжэ **М. С. Горбачев** тэмдэглээ. Тэд бидэ хүдэлмэреэ һаял эхилжэ байнабди. Съездын һүүлээр тэрэнэй даалгабринуудаар баталагдан абтаһан шиидхэбэринүүдэй үндэһөөр саг үргэлжэ хүдэлдэг хуули гаргалгын орган болохо СССР-эй Верховно Совет, тэрэнэй комитедүүд, комиссинууд олон тоото депутадууд хүдэлмэреэ эхилхэ юм. Энэнь эндэ найруулагдаһан үзэл бодолнуудай, оруулагдаһан дурадхалнуудай али бүхы талаһаа түнэзгыгөөр зүбшэн хэлсэгдэжэ бэелүүлэгдэхэ ехэ арга боломжо нээхэ байна.

Һанал бодолоо нюуса бэшээр зүбшэн хэлсэһэнэй ашаар манай обществын мүнөөнэй байдалые элирхэйлэн харуулһан бүхы зорилгонуудые энэ Съезд дээрэ түрүүшынхиеэ мэдэрбэбди гэжэ М. С. Горбачев сэдьхэлээ ханангаар мэдүүлээ.

Мүнөө бидэ эрдэм мэдэсээр түгэс эзбсэгжэбэбди. Энэ ушар хубилган шэнэдхэлгын бүхы шэглэлнүүдээр нэн түрүүн манай арадуудай эгээл шухала эрилтэ хэрэглэмжэнүүдые гүйсэд хангалгада хабаатай участогуудта хубилган шэнэдхэлгые шууд сэхээр ургашань дабшуулхын тула зүб шиидхэбэринүүдые абаха, ажалаа бүри һайнаар ябуулха арга олгохо байна гэжэ СССР-эй Верховно Соведэй Түрүүлэгшэ тэмдэглэбэ. Эндэ хэлэгдэһэн бүхы һанал бодолнууд Совет засагай органуудай саашанхи ажал ябуулгада бэелүүлэгдэхэ ёзтэй гэжэ эмхидхэбэ.

Нухэд депутадууд, Таанадта ехэ амжалтануудые туйлахыстөй хүсэхыемни зүбшөөгыт гажэ М. С. Горбачев түгэсхэлдөө хэлэбэ. Айхабтар ехэ хүдэлмэри урдэмнай хулеэнэ. Арад зоной аша туйада демократинин ба олондо мэдэсэлгын гол ёһонуудаар манай обществые шэнэдхэхэ талаар эхилэгдэһэн хэрэгые депутадуудай корпусой бэелүүлжэ шадаха байһандаа найданабди.

СССР-эй Арадай депутадуудай нэгэдэхи съезд хаагдаба гэжэ соносхогдоно.

Советскэ Союзай гимн эзэлнэ. **(ТАСС).**

Мүнөөдэр — Хүнгэн промышленностиин хүдэлмэрилэгшэдэй үдэр

«ЗОРИҺОНДОО ХҮРЭХЭБДИ»

Манай трикотаж гадар хубсаһанай фабрика республикын промышленна предприятинууд соohоо эгээл залуу юм. Түрэл фабрикынгаа эмхидхэн байгуулагдаһаар арбан жэлэй ойе эдэ үдэрнүүдтэ тэмдэглэжэ байнабди. Энэ хугасаа соо фабрикын коллектив бэлижэжэ, дүршэл шадабаритай боложо, арадай үргэн хэрэглэлэй эд бараа элбэгээр үйлэдбэрилэн гаргеха зорилгоёо яһала һайнаар дүүргэнэ.

Энэнние гэршэлэн хөруулхын тула хэдэн тоо, баримтануудые харуулмаар байна. Жэшээлхэдэ, 1980 оной туршада 1537 мянган хэһэг трикотаж гадар хубсаһа гаргаһан байгаа һаа, үнгэрэгшэ жэлдэ 3977 мянган хэһэг хубсаһа гаргажа, хэрэглэгшэдтэ эльгээгээ һэмди. Ажалай бүтээсэ энэ хугасаагай туршада 2,4 дахин дээшэлүүлэгдэһэн байха юм. Эмхидхэришэдэй дунда эзргын салин хүлһэн 130-һаа 259 түхэриг хүрэтэр ехэ болгогдоо.

Мүнөө фабрикын коллектив бүри ехэ зорилгонуудые дүүргэжэ шадаха гэжэ һананаб. Бригадануудай гэшүүд хүдэлмэриин баян г дүршэлтэй болохоёо гадна хоорондоо харилсаатай хэдэн мэргэжэл шудалжа, бүтээсэ ехэтэйгээр ажаллана. Энэнние манай бригадын байдалһаа хаража үзэмөөр юм. 1986 ондо Сыбикжап Михайловна Ранжилова бригадыемнай эмхидхэн байгуулаа һэн. Тэрэ Хяагтын эзэлгэнэхэлгын фабрикада хүдэлжэ байтараа, иишээ ажаллахаяа өрэһэн юм. Баян дүй дүршэлтэй, хүтэлбэрилгы бэлиг шадабаритай энэ хүндэ цехэй захиргаан коллектив бии болгохыень дурадхаһан байна. Эгээл энэ үеэр зарим хүдэлмэри оньһон аргаар хэгдэлэг боложо, олон зон сүлөөлэгдөө һэн. Эдэ хүнүүдһээ бригада бүридүүлэгдээ бишуу.

Түбхын түрүүндэ ажалай журам нариная сахиха эрилтэ табигдаа бэлэй. С. М. Ранжиловагай үүсхэлээр бригадын гэшүүн бүхэнэй түрэһэн үдэрые тэмдэглэдэг, амералтын үдэрнүүдтэ бултадаа байгаалида гаража амардаг, сэнгэдэг болообди. Иигэжэ бэе бэеэ һайнаар мэдэжэ, эбтэй эетэйгээр ажаллахадаа, социалис мүрысөөндэ шалгаржа эхилээ һэмди. Мүнөө техническэ мэргэжэлэй училищи дүүргэһэн арбаад басагадые бригададаа абаабди.

Ажалай, технологическа журам шангадхангүйгөөр үндэр бүтээсэ түйлахань, продукциин шанар һайжаруулхань, үйлэдбэриин ашаг үрэ дээшэлүүлхэнь бэрхэтэй юм. Трикотаж гадар хубсаһанай шанар нарижуулан һэйжаруулха хэрэгтэ горитой анхарал хандуулагна. Юуб гэхэдэ, ашаг олзо ехээр абалга энэнһээ сэхэ дулдыдана. Шанарай хубиин тамгатайгаар ажаллахын түлөө социалис мүрысөөн хүдэлмэришэдэй дунда дэлгэрэнхэй. Иимэ тамгатайгаар хүдэлхэ эрхэдэ хүртэһэн хүн урмашуулагдадаг юм. Хоорондоо харилсаата хэдэн мэргэжэл шудалжа, эрдэм мэдэсээ, разрядаа дээшэлүүлһэн хүдэлмэрилэгшэд һайн шанартай продукци гаргана. Хүн зоной эрилтэдэ харюусама продукци үйлэдбэрилжэ, ашаг олзо ехээр абахын тула хубсаһанай түхэл маягыень һайжаруулха хэрэгтэй. Тиимэ һээ конструктор-модельернүүд энэ талаар нилээд оролдолго гаргаха болоно.

Ажахын гуйсэд тоосооной гуримаар бригаданууд хүдэлжэ эхилээдүй байнаар. Тус гуримай зарим шэнжэнүүдынь үйлэдбэридэ нэбтэ. рүүлэгдэнхэй. Нинтэ нэгэ нарядай гуримаар бригадамнай хүдэлнэ. Эсэсэй дүнгүүдээр салин хүлһэ абанабди. Бригадын совет дээрэ хэямараар хүдэлөөб гэжэ хараад, ажалда хабаадалсаһанай коэффициент гаргагдана. Энэ соведэй бүридэлдэ бригадирһаа гадна комсорг, профорг, Р. Вернекова, Э. Осоева, В. Майорова ородог юм. Үйлэдбэриин хэрэгүүдһээ гадна социальна асуудалнуудые зүбшэн хэлсэдэгбди.

Ганса бригадын бэшэ, харин фабрикын хүдэлмэрилэгшэдые гэр байраар, ясли-садаар хангаха асуудал хурсаар табигдана. Арбан жэлэй туршада байрын 4 гэр, хамтын 2 байра, 2 ясли-сад баригдаа. Энэмнай тон бага бшуу. Хүүгэдэй саад, байрын гэрнүүдые барихын тула һайн шанартай элдэб янзын продукци гаргажа, ашаг олзо ехээр абаха болонобди. Тиимэһээ ажалай түрүү онол агануудые ,шэнэ түхеэрэлгэнүүдые үйлэдбэридэ нэбтэрүүлхэ хэрэгтэй. Фабрикын олонхи хүдэлмэрилэгшэд залуушуул һэн тула иимэ зорилго бэелүүлжэ шадаха байха.

О. РАДНАЕВА,
Улаан-Удын трикотаж гадар хубсаһанай фабрикын оёдолшон, бригадын комсорг.

— Манай цехэй коллектив байгша оной эхиннээ урагшатайгаар ажаллажа байна. Ажахы эрхилэлгын шэнэ эрхэ байдалда хүдэлжэ эхилхэдээ, эсэсэй үндэр дүнгүүдые туйлаха хэрэгтэ горитой анхарал хандуулагдаа һэн. Тиигэжэ энэнтэй зохилдуулан, социалис мүрысөө эмхидхэлгын, материальна урмашуулгын гурим хубилгаан шэнэлэгдээ. Энэнэй ашаар хүн бүхэнэй харюусалга дээшэлүүлэгдээ бшуу. Тиигэжэ бүтээсэ ехэтэйгээр ажаллаһанай ашаар үнгэрэгшэ жэлэй энэ үеынхиһөө ехэ ашаг олзо абтаа, үндэр үрэ дүнгүүд туйлагдаа,— гэжэ нооһо илгалгын цехэй начальник Тамара Алексеевна Рубцова бидэнэрэй асуудалда харюусахадаа хэлээ һэн.

Нооһо илгалгын цехһээ нооһо үгаалгын үйлэдбэриин бүсад цехүүдэй хүдэлмэри дулдыдадаг юм. Тиимэһээ энэ харюусалгаяа мэдэрэн, урданайхиһаа улам һайнаар ажаллаха арга боломжонуудые бэдэрһэн байна. Түрүүшын эзлжээндэ нооһо илгалгын технологи хубилгаа. Анханай нормын ёһоор конвейер дээрэ 6,5 тонно нооһо хэжэ илгадаг байһан һаа, мүнөө 3 тоннооо үлүү нооһо хэзд, илгадаг болсо. Тиигэжэ нооһо һайн шанартайгаар илгадаг болоһон, энэ хүдэлмэриһөө 25 хүниие сүлөөлһэн байха юм.

Иимэ технологи үйлэдбэриндэ нэбтэрүүлһэнэй ашаар горитой ашаг олзо абажа шадаа. Байгша оной эхиннээ түсэбтөө гадуур 200 тонно нооһо илгажа, хэрэглэгшэдтэ эльгээгээ. Иимэ нооһо илгахын тула гурбан үдэр хүдэлхэ эрхэтэй юм. Үнгэрэгшэ жэлэй табан һарын туршада 653,3 мянган түхэриг яла түлэһэн байгаа һаа, байгша оной эхиннээ 18,2 мянган түхэриг хүрэтэр бага болгоо. Мүн тэдэнэрэй продукци тухай хэрэглэгшэдһээ гомдол ороохо ушарнууд хоёр дахин үсөөн болгогдоһон байна.

— Республикын, хуршэ областынуудай колхоз, совхозуудай тушаһаан нооһон муу шанартай, тэрээн соонь элдэб утаһан, уялаа гэхэ мэтын зүйлнүүд олоор дайралдадаг. Эдэ бүгэдэнһөө нооһо сэбэрлэхэ гээшэ хүндэ хүшэр хэрэг юм. Нооһо илгадаг очьюн түхеэрэлгын үгы һэн тула гараараа сэбэрлэдэг гээшэбди. Харин гадаадаһаа асаргадаһан нооһон соо иимэ юумэнүудые олохогүйт. Эрилтын шангадаашье һаа, материальна урмашуулгын гурим һайжаруулагдаа,— гэжэ халаанай мастер В. К. Шитикова хэлэнэ.

Мүнөө цехэй хүдэлмэрилэгшэд гүрэнэй стандартын эрилтын ёһсор нооһо илгахын түлөө мүрысөдэг болоо. Муу шанартай нооһо иимэ үндэр хэмжээндэ хүргэхэ гээшэ тон хүшэр хэрэг. Үнгэрэгшэ жэлэй туршада илгаһан бүхы нооһоной 46 процентнь иимэ эрилтэдэ хүргэгдэһэн һаа, байгша оной эхиннээ 81,9 процентнь һайн шанарта хүргэгдөө. Маргарита Мункуевна Архиповагай хүтэлбэрилдэг звеногой гэшүүд социалис мүрысөөндэ шалгарна. Тэрэ суг хүдэлдэг нүхэдтөө эрхим жэшээ харуулдаг юм. Хубиин мүрысөөндэ энэ жэлэй эхиннээ дүрбэ дахин шалгаржа гараа. Оролдосотой һайнаар ажаллаһанай түлөө КПСС-эй обкомой Хүндэлэлэй грамотаар шагнагдаба.

Н. Д. Москалевагай хүтэлбэрилдэг комсомол-залуушуулай бригада гадаадаһаа асаргадаһан нооһо илгана. Энэ бригада социалис мүрысөөндэ шалгаржа, «Шанарай талаар эрхимлэгшэ» гэһэн хүндэтэ нэрэ эзэргдэ хүртэнхэй. Иигэжэ һайн шанартайгаар нооһо илгаһанайнь түлөө мүнгэн шангайнь хэмжээн 16 процентээр нэмэгдээ юм. Шэнэ гуримай ёһоор социалис мүрысөөнэй дүнгүүдые цехэй ажалша коллективэй совет, бригадирнуудай совет, цехком согласуулаа. Тиигэдэ үгэ

НООҺО ИЛГАГШАД

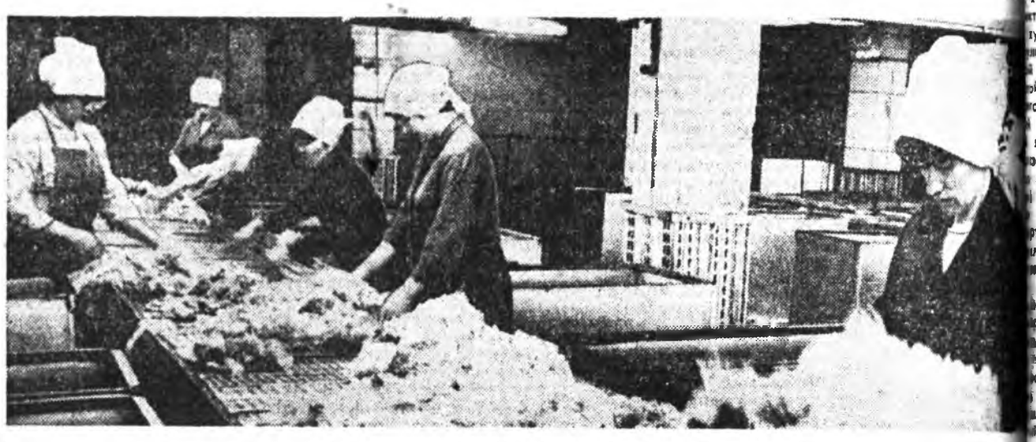

ГАСТРОЛИ ИРКУТСКОГО ТЕАТРА МУЗЫКАЛЬНОЙ КОМЕДИИ (в помещении театра оперы и балета)

сегодня и завтра — Заноза Джейн — в 19-30.

ВОСТОЧНО- КАЗАХСТАНСКИЙ ОБЛАСТНОЙ ТЕАТР ДРАМЫ ИМЕНИ ДЖАМБУЛА (в помещении Бурятского театра драмы)

Две Бабы-Яги — в 12, Спортивные сцены 1981 года — в 19.

«ДРУЖБА»

Дикие лебеди — в 9-40, Санди по прозвищу «Крокодил» — в 11-30, 16-30, 18-30, Спартак (2 серии) — в 13-20, 20-30.

«ПРОГРЕСС»

Красный зал — Беглецы — в 10, 16-30, Женщина французского лейтенанта (2 серии) — в 11-50, 14-10, 18-20, 20-40, Зеленый зал—Танцор диско (2 серии — в 10, 12-30, 14-50, 17-10, 21-10, Особая зона — в 19-40.

«ЭРДЭМ»

Мультфильмы — в 9-40, 14-30, Отряд Трубачева сражается — 11, Девочка ищет отца — в 12-50, Долгая разлука (2 серии) — в 16, 18-30, 20-50.

«ПРАВДА БУРЯТИИ»

Мүнөөдэрэй номерто: СССР-эй Аредай депутадуудай съездын түгэсхэлэй үдэрэй хүдэлмэриин тоосоон, СССР-эй Верховно Соведэй Түрүүлэгшэ М. С. Горбачевой, СССР-эй Министрнүүдэй Соведэй Түрүүлэгшэ Н. И. Рыжковой түгэсхэлэй үгэнүүд, мүнөөдэрэй номерто үгтэбэ.

Редакторай орлогшо
Ц. Б. ЦЫРЕНДОРЖИЕВ.

МАНАЙ
индекс 670000
АДРЕС, ТЕЛЕФОНУУД:

УЛАН-УДЭ, ул. КАЛАНДАРИШВИЛИ, 23, редактор—2-50-96, приемная—2-54-54, зам. редактора—2-68-08, зам. редактора — 2-62-62, отв. секретарь—2-50-52, секретариат—2-66-76; отделы: партийной жизни—2-60-91, пропаганды—2-56-23, промышленности и строительства—2-61-35, сельского хозяйства—2-64-36, 2-63-86, советского строительства и быта—2-69-58, культуры и школ—2-60-21, 2-57-63, информации—2-34-05, переводов—2-54-93, писем и селькоров—2-67-81, корректорская 2-33-61, выпускающие—2-35-95, собственные корреспонденты: п. Баргузин—91-1-44, п. Кырен—91-7-18, Северобайкальск—35-73, п. Хориск — 55-6-99.

Республиканская типография Государственного комитета Бурятской АССР по делам издательств полиграфии и книжной торговли г. Улан-Удэ, ул. Ленина, 35. Н-04431. Заказ № 135. Индекс 04613.